

Приручник за самоевалуацију и
спољашњу евалуацију инклузивности школе

КОЛИКО ЈЕ ИНКЛУЗИВНА НАША ШКОЛА?

Издавач

Центар за образовне политике
Светозара Марковића 22/20
cep@cep.edu.rs
www.cep.edu.rs

За издавача

Јасминка Чекић Марковић

Уредник

Витомир Јовановић

Лектура

Весна Комар

Дизајн корица

Јулија Јеремић

Припрема за штампу

Зоран Грац

ISBN 978-86-87753-16-7

Тираж

500

Штампа

Досије студио, Београд

Центар за образовне политике

КОЛИКО ЈЕ ИНКЛУЗИВНА НАША ШКОЛА?

Приручник за самоевалуацију и
спољашњу евалуацију инклузивности школе

Уредник
Витомир Јовановић

Аутори
Петер Радо, Гордана Чапрић,
Јелена Најдановић Томић, Јасмина Ђелић,
Јулија Јеремић, Витомир Јовановић

Београд, 2013.

*Овај пројекат је финансиран средствима Фондације за отворено друштво.
Мишљења изражена у овој публикацији не одражавају нужно
ставове те организације.*

САДРЖАЈ

Увод.....	7
1. Инклузија у процесу образовања: појам и дефиниција.....	9
1.1. Дефиниција инклузије.....	9
1.2. Кључна питања која се односе на инклузију.....	11
1.3. Неопходни услови за успешну инклузију.....	13
2. Употреба пакета за самоевалуацију инклузивности школе.....	19
2.1. Самоевалуација и унапређење рада школа.....	19
2.2. Главна питања тематске самоевалуације и унапређивања рада школе.....	20
2.3. Опис три нивоа припремљености за инклузију.....	21
2.4. Додатни докази инклузивности школе и описи понашања који их илуструју: инструмент за самоевалуацију инклузивности школе.....	23
3. Формати за извештавање и примери извештаја о процесу и резултатима самоевалуације школа укључених у пројекат.....	34
3.1. Формат извештаја о процесу самоевалуације инклузивности школе.....	34
3.2. Формат извештаја о резултатима самоевалуације инклузивности школе.....	38
3.3. Пример школског извештаја о процесу самоевалуације инклузивности школе – ОШ „Вук Караџић“, Београд.....	41
3.4. Пример школског извештаја о резултату самоевалуације инклузивности школе – ОШ „Деспот Стефан Лазаревић“, Београд.....	50
3.5. Пример школског извештаја о процесу самоевалуације инклузивности школе – ОШ „Ђирило и Методије“, Београд.....	60

УВОД

Приручник „Колико је инклузивна наша школа?“ представља резултат рада и једну од публикација у оквиру пројекта „Мониторинг инклузивног образовања“ који је спровео Центар за образовне политике (ЦОП) у сарадњи са Заводом за вредновање квалитета образовања и васпитања, а уз подршку Фондације за отворено друштво (ФОД). Пројекат се заснивао на чињеници да је Закон о основама система образовања и васпитања из 2009. године, као и његове измене и допуне из 2013. године, унео много новина у образовну праксу и усмерио развој школе у правцу повећања инклузивности, флексибилности, већој усмерености на појединачно дете и његове специфичности. Зато је потребно развити почетни методолошки оквир за спровођење мониторинга инклузивног образовања зарад стицања увида у то који су основни проблеми и потешкоће у имплементацији инклузије у основним школама у Србији. Поред тога, овај пројекат је био усмерен и на појачавање ресурса школе за самоevalуацију која ће обухватати самоevalуацију степена инклузивности школа. Додатни идејни ослонац пројекта била је чињеница да при спољашњој evalуацији рада школа, утврђивање инклузивности школе често представља неку врсту „лакмус папира“ за утврђивање квалитета рада школе у целости.

Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања био је носилац посла у развоју стандарда квалитета рада васпитно-образовних установа, који су донети 2010. године, и био је важан партнер у реализацији овог пројекта и изради приручника који је пред вама. Укљученост Завода била је посебно важна јер споменути стандарди и индикатори који их описују усмеравају школе ка развоју инклузивности. У исто време, будући да су самоevalуација и спољашња evalуација комплементарни процеси, у овај пројекат су, поред школа, били укључени и просветни саветници у чијој је надлежности спољашња evalуација. На тај начин добијена је подршка да се креирају употребљиви описи инклузивне праксе који ће помоћи да се процени инклузивност школе. Тако су сви укључени просветни саветници својим стручним коментарима утицали на коначан изглед доказа и описа понашања који сведоче о инклузивности школе. Треба истаћи и то да су у припреми овог приручника сви укључени актери и аутори били доследни у развоју идеје да индивидуализација и диференцијација наставе представљају једну од најважнијих карактеристика инклузивне, односно квалитетне школе. Резултати на развоју индивидуализације и диференцијације наставе које показује један број наших наставника пружају основу за педагошки оптимизам и веровање да је могуће унапредити квалитет нашег образовања. Оно што не треба губити из вида јесте чињеница да инклузивно образовање задире у суштину образовног процеса, да је потребно доста времена да се све жељене промене остваре и да се виде ефекти одређених промена у образовном систему. Дете постаје централни актер образовања, а образовање треба да постане флексибилније и да се у већој мери прилагоди појединачном детету, чак и у случајевима када оно нема наглашену потребу за додатном образовном подршком. Другачије речено, свако дете има потребу за образовањем које је прилагођено његовим потребама, интересовањима и способностима.

Имајући у виду све претходно речено, јасно је да је приручник настао у циљу да школама у Србији помогне у процени сопствене инклузивности, као и да просветним саветницима да смернице и тако помогне у процени инклузивности школе за чију су evalуацију одговорни. Поред тога, имајући у виду све локалне и друге специфичности школа у Србији, овај приручник уважава различитости школа и охрабрује креативан, слободан и флексибилан приступ самоevalуацији, те су у прилоге ове публикације укључена и три потпуно различита приступа за спровођење школске самоevalуације које су спровеле три београдске школе а који, сваки за себе, могу служити као пример и смерница за побољшање педагошког рада. Потом, овај приручник се може схватити и као додатна „алатка“ за тимове који се баве

спољашњом евалуацијом и самоевалуацијом и може им помоћи у разумевању, спровођењу и промовисању инклузивне праксе у школи. У приручнику се налазе и смернице за лакше разумевање постојећих стандарда и индикатора и за процену нивоа развијености инклузивне праксе.

Зарад лакшег читања и употребе, приручник је подељен на засебна, али међусобно повезана, три дела.

У првом делу описују се појам инклузивног образовања и неопходни услови за његово успешно спровођење. Посебан акценат се ставља на диференцирану наставу и формативно оцењивање као и на друге технике и методе које је могуће користити у школском раду, а које погодују деци којој је потребна додатна образовна подршка. Такође, наглашени су и захтеви који се односе на адекватан социјални и емотивни развој, тј. добро уклапање у одељење и школску средину.

У другом делу приручника наглашава се важност школске самоевалуације и дају се упутства за спровођење процеса самоевалуације. У овом делу изложени су додатни докази и описи понашања који илуструју инклузивност школе. Они су основни „алат“ за побољшање самоевалуације и спољашње евалуације школа, које се заснивају на доказима и подацима. Докази и описи садржајно су повезани са националним стандардима квалитета рада васпитно-образовних установа и са индикаторима који описују ове стандарде. У развоју доказа и описа инклузивности учествовали су стручни тимови за инклузивно образовање из три београдске школе са квалитетном инклузивном праксом: ОШ „Вук Караџић“, ОШ „Ђирило и Методије“ и ОШ „Деспот Стефан Лазаревић“. У прилагођавању и адаптацији доказа инклузивности и описа понашања и ситуација који илуструју доказе, учествовали су и просветни саветници из Министарства просвете, науке и технолошког развоја који врше спољашњу евалуацију рада школа, а овај процес водили су стручњаци из Завода за вредновање квалитета образовања и васпитања и Центра за образовне политике.

Трећи део публикације садржи формате за извештавање и примере извештаја о процесу и резултатима самоевалуације споменутих школа. Свака школа је развила инструменте користећи развијене доказе инклузивности и описе понашања и ситуација као њихову илустрацију, спровела самоевалуацију за три области квалитета, при чему је област Настава и учење била обавезна за све школе. Након сваког извештаја, као анекс приказани су неки од инструмената које је дата школа креирала како би спровела самоевалуацију.

Као што је већ речено, приложени извештаји школа, као и инструменти које су припремили школски тимови, представљају само примере и неке од могућности и начина за самовредновање инклузивности школе. Они су резултат првог искуства школа у тематској самоевалуацији инклузивности и представљају добру основу за развој методологија самоевалуације које ће школе, прилагођавајући се конкретном школском контексту, примењивати у раду. То значи да тимови који желе да започну процес самоевалуације треба да уваже специфичности своје школе, тј. да извештаје других школа не могу користити као готове моделе, већ само као идеју за развој аутентичног приступа у самоевалуацији инклузивности своје школе.

Аутори овог приручника верују да ће он бити од помоћи школама у процесу самоевалуације, а да ће га просветни саветници користити приликом спољашње евалуације. Такође, пожељно је и то да се у процесу примене приручника развију нови инструменти, технике и „алати“ за унапређивање инклузивне праксе. Тако ће овај приручник допринети квалитетној имплементацији инклузивног образовања у Републици Србији.

1. ИНКЛУЗИЈА У ПРОЦЕСУ ОБРАЗОВАЊА: ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА

1.1. Дефиниција инклузије

У Србији, као и у већини других земаља, већ деценијама образовање деце са сметњама у развоју углавном се организује у одвојеним специјалним школама. Овај систем је, донекле, обезбеђивао одговарајуће услове за децу која живе са различитим врстама инвалидитета. Велики број специјалних школа поседовао је неопходне професионалне капацитете и услове које је образовање ове деце захтевало.

Међутим, четири ограничења овог система постајала су све уочљивија:

- Издвајање не помаже социјалној интеграцији деце са сметњама у развоју и инвалидитетом јер их не припрема за живот у друштву у коме су они мањина. У исто време, издвајање не развија отвореност, прихватање и подршку код деце без сметњи у развоју и без инвалидитета, што је услов да они омогуће интеграцију деце са сметњама у развоју у шире друштво.
- Много је ученика који немају инвалидитет, али због различитих културолошких и језичких разлика, проблема у понашању или неког другог разлога не могу да одговоре на захтеве школе. Будући да редовне школе често нису припремљене за суочавање са препрекама које се пред овом децом налазе, она се упућују у специјалне школе иако могу да савладају програме у редовним школама.
- У специјалним школама постојао је велики број деце са вишеструким сметњама или потешкоћама, али је највећи број ових школа специјализован само за одређене сметње у развоју. Деца са вишеструким сметњама у развоју, због специјализованог карактера ових школа, имала су исти проблем „укључивања“ у специјалне школе који би имала и у редовним школама. Ово је, у одређеној мери, довело у питање оправданост овако организованог система специјалних школа.
- У многим случајевима издвајање је повезано са повредом права деце. Систем специјалних школа, на пример, није увек у могућности да обезбеди образовање на начин да деца са сметњама у развоју и инвалидитетом живе близу својих родитеља. Та деца нису расла у „природном окружењу“ у којем ће касније наставити свој живот и тако су губила везу са вршњацима.

Због наведених разлога приступ који је постао преовлађујући у образовању деце са веома различитим и специфичним образовним потребама на међународном нивоу постао је „интеграција“ или „прихваћеност“, тј. образовање деце са различитим пореклом и способностима одвијало се у *интегрисаној средини* у редовним школама, тачније у издвојеним одељењима која су била у склопу редовних школа. Ипак, овакав начин приступа образовању такође представља вид сегрегације и дискриминације према овој групи ученика, а њихово системско издвајање у посебна одељења носило је поруку да ова деца могу да живе поред остале деце, али не и са њима.

Спремност, способност и ангажман већине школа да изводе наставу прилагођену потребама деце у редовним одељењима за сву децу без обзира на порекло или децу са било којим сметњама или потешкоћама назива се *инклузијом*. У великој мери, степен интеграције зависи и од способности редовних школа да развијају инклузивно образовање. Будући да интеграција без инклузије („ригидна интеграција“) може деци донети више штете него користи, током последње две деценије већа важност придаје се инклузији уместо интеграцији. Ово са собом носи и основну промену: *поставља се захтев школи да се прилагоди потребама сваког детета појединачно* уместо да се дете прилагођава школи.

Дефиниција инклузије коју даје Унеско потиче са Конференције у Саламанки (1994) стављајући нагласак на то да је инклузија покрет који је у директној вези са побољшањем образовног система као целине:

„Инклузија је процес решавања и реаговања на разноврсност потреба свих ученика преко све већег учествовања у учењу, културама и заједницама и све мање искључености у оквиру образовања и из њега. Он обухвата промене и измене садржаја, приступа, структура и стратегија, са заједничком визијом која обухвата сву децу одговарајуће старосне доби и са убеђењем да је редовни образовни систем одговоран за образовање све деце.“

Инклузивно образовање може се дефинисати и као процес деловања и одговарања на различите образовне потребе свих ученика и ученица повећавањем учешћа у учењу, култури и заједници, као и смањивањем искључености из образовања.

Инклузивно образовање односи се на школе, центре за учење и образовне системе који су отворени за сву децу. Да би се то десило, наставници, школе и системи треба да се промене тако да могу боље да одговоре на разноликост потреба које ученици имају и да им омогуће да буду укључени у све аспекте школског живота. То такође значи смањење или уклањање препрека које спречавају учење унутар и око школе.

Образовна инклузија је образовна пракса у којој:

- је омогућено да се сва деца осећају добро и безбедно, јача се њихово самопоштовање, сва деца успешно уче и њихове друштвене компетенције се развијају;
- препреке за учење откривају се и превазилазе адекватним педагошким методама, одговарајућом организацијом учења и употребом неопходне опреме;
- вредност инклузивности и заједничке подршке преовлађује међу самом децом и међу децом и наставницима;
- наставници поседују педагошко-методичке компетенције неопходне за подршку у учењу која се пружа свој деци, па и деци са сметњама у развоју и инвалидитетом;
- образовни циљеви и очекивани исходи учења прилагођени су потенцијалима за учење и потребама деце;
- деца са сметњама у развоју и њихови наставници имају приступ додатној професионалној подршци која им је потребна.

Узевши у обзир ове карактеристике инклузивног образовања, намећу се два закључка:

- Школа која је у могућности да обезбеди све ове услове за инклузивно образовање пружа одговарајућу средину за учење за сву децу, па тако и за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом. Због тога, разлика између „школе која је спремна за инклузију“ и квалитетне школе нестаје јер се инклузивност школе сматра показатељем високог квалитета образовања.
- Обезбеђивање одговарајуће средине за учење деци са сметњама у развоју и инвалидитетом не би требало да се ограничи само на развој наставне праксе унутар учионице. Не постоји ниједан аспект рада у школи који не подразумева системске развојне мере у циљу омогућавања повољне институционалне средине за инклузивну васпитно-образовну праксу.

1.2. Кључна питања која се односе на инклузију

Деца којој је потребна додатна образовна подршка јесу она деца која имају широк спектар индивидуалних потешкоћа у учењу, од инвалидитета до одрастања у сиромашној и нестимулативној средини. Отклањању препрека у учењу може се приступити на више различитих начина. Зато би схватање значења инклузије требало да буде засновано на разумевању спектра различитих типова индивидуалних препрека у учењу, различитих институционалних средина у којима се овим препрекама приступа на одговарајући начин, и услова и услуга које би требало да омогуће успешну инклузију.

Одређивање потребе за додатном помоћи у Србији засновано је на процени сваког појединачног детета. Закон о основама система образовања и васпитања, Закон о основном образовању и васпитању и Закон о средњем образовању и васпитању у потпуности подржавају инклузију и предвиђају повећање осетљивости школе за потребе ученика („Службени гласник РС”, број 55/13) и начине пружања додатне образовне подршке оним ученицима којима је таква помоћ потребна. Ова питања детаљније су уређена Правилником о ближим условима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање („Службени гласник РС”, број 76/10).

Индивидуални образовни план (ИОП), као посебна мера подршке ученицима који имају потребу за додатном образовном подршком, израђује се према образовним потребама детета, тј. ученика и може да буде:

- 1) по прилагођеном програму у коме се прецизно планира циљ пружања подршке која се односи на прилагођавање и обогаћивање простора и услова у којима се учи, прилагођавање метода рада, уџбеника и наставних средстава током образовно-васпитног процеса; прилагођавање активности и њиховог распореда, као и избор лица која пружају подршку;
- 2) по измењеном програму у коме се прецизно планира прилагођавање општих исхода образовања и васпитања, прилагођавање посебних стандарда постигнућа ученика у односу на прописане и прилагођавање садржаја за један, више или за све предмете.
- 3) по обогаћеном и проширеном програму који се примењује за ученике са изузетним способностима.

Доношењу ИОП-а са измењеним програмом, тј. прилагођеним посебним стандардима постигнућа, претходи доношење, примена и вредновање ИОП-а са прилагођеним програмом, као и мишљење Интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику. За ученике који долазе из депривираних средина и сиромашних породица може се користити и ИОП по прилагођеном програму и ИОП са измењеним стандардима постигнућа.

Овај правилник повезан је са логиком категоризације која се користи за потребе мапирања различитих типова потешкоћа/препрека у учењу од стране ОЕСД-а, у којој постоје три главне категорије:

- „Категорија А“: односи се на образовне потребе ученика у случајевима када постоји знатна нормативна сагласност – као што су слепи и слабовиди, глуви и наглуви, озбиљни и потпуни ментални инвалидитети, вишеструки инвалидитети. Ова стања постоје код ученика из свих друштвених слојева и за њихово регистровање обично су на располагању одговарајући мерни инструменти и утврђени критеријуми. У медицинском речнику сматрају се органским/телесним оштећењима која се приписују органским патологијама (нпр. у вези са чулним, моторичким или неуролошким дефектима).
- „Категорија Б“: односи се на образовне потребе ученика који имају потешкоће у учењу које се не приписују директно или примарно факторима који воде ка категоризацијама као што су „А“ или „Ц“.
- „Категорија Ц“: односи се на образовне потребе ученика које су проистекле првенствено услед друштвено-економских, културолошких и/или лингвистичких фактора. Изражена је нека врста неповољног или нетипичног васпитања које образовање тежи да компензује. Ово се односи на одрастање у сиромаштву или на одрастање у средини која говори језик различит од матерњег.

Дијагностичка процена је комплексна педагошка, здравствена и психолошка активност која обухвата процену менталних способности, вештина, личности, способности за учење, могућих органских разлога за ограничену могућност за учење итд. Постоје извесне дијагностичке активности које наставници могу да практикују током наставе („дијагностичка педагошка процена“), док друге захтевају посебне компетенције и инструменте („здравствена и психолошка процена“). У Србији, додатну подршку у дијагностичкој процени или, боље рећи, у додатној процени, школи пружају интерресорне комисије (ИРК), у чијем су саставу стручњаци различитих профила који одобравају ИОП по измењеним стандардима постигнућа и дају смернице у пружању додатне образовне подршке детету.

Најважнији циљеви додатне процене су следећи:

- Утврђивање типа и степена инвалидитета или сметње код детета.
- Одређивање образовних развојних потреба детета.
- Обезбеђивање неопходних информација ради одређивања циљева, распореда, места, средстава и метода индивидуалног развојног плана детета.
- Одређивање професионалних капацитета и услова за развој деце које би школе и пружаоци спољних професионалних услуга требало да поседују.
- Одређивање начина и интензитета индивидуалног развоја уколико је потребно.
- Пружање информација и саветодавних услуга родитељима и породицама.
- Подршка наставницима и осталим запосленима у школи.

Када је реч о уписивању деце у школе, у Србији је основно правило уписивање све деце у редовне школе. Због ове чињенице припремљеност редовних школа од изузетне је

важности за руководство и наставнике јер одређује степен инклузивности школе. Другим речима, све редовне школе могу да уписују децу са било којим сметњама или потешкоћама у учењу, али само школе које су припремљене за то спроводиће успешну инклузију. Ова припремљеност се не односи само на професионалне и физичке услове које пружа школа, већ у случају многе деце може укључивати и приступ одговарајућим здравственим услугама и услугама социјалне заштите.

Припремљеност школе за успешну инклузију обухвата четири типа услова:

- Услови и капацитети за пружање додатне образовне подршке ученицима са сметњама у развоју. Услуге хабилитације и рехабилитације често обезбеђују професионалци и пружаоци услуга изван редовних школа а, по потреби, у томе се сарађује са школом.
- Диференцирана настава и школска средина у којој се пружа подршка свој деци, што је образовна основа за инклузију.
- Индивидуализовани развој деце на основу индивидуалних образовних планова уколико је потребно.
- Додатна социјална подршка коју обезбеђује школа или уз интервенцију школе уколико је потребно.

Овај тематски пакет самоевалуације развијен је у циљу да подржи унапређење образовања деце из „Категорије А” и „Категорије Б” у редовним школама. Он треба да помогне у разумевању и стварању услова које је потребно обезбедити путем диференциране наставе, школске средине која пружа подршку, индивидуализованог додатног развоја и додатне социјалне подршке, на основу индивидуалних потреба деце. Разрађени су и индикатори који се односе на „Категорију Ц” – ученике који долазе из депривираних средина.

Посебан проблем у вези са инклузијом јесте издвајање ученика ромске националне мањине. Услед превелике присутности ромске деце у специјалном образовању, инклузија деце са посебним образовним потребама и интеграција ученика ромске националне мањине донекле су повезане. Стога у већини земаља Источне Европе инклузивни покрет је пропраћен антидискриминаторским иницијативама. Заправо, основни разлози за издвајање деце која имају потребу за додатном образовном подршком и издвајање ученика ромске националне мањине делом су идентични: недостатак индивидуализованог наставног рада у редовним школама. Зато инклузивно образовање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, уз обезбеђивање инклузивне образовне средине за сву децу без обзира на њихово етничко порекло, има потенцијал да умањи и ненамеран дискриминаторски третман деце ромске националне мањине.

1.3. Неопходни услови за успешну инклузију

1.3.1. Основа инклузивног образовања: диференцирана настава

Најважнија последица инклузије у наставном раду огледа се у томе да ако постоји једно дете са неком врстом сметње у развоју/потешкоћа у учењу у учионици, то утиче на обликовање наставе за цело одељење. Ако се индивидуални развој деце са сметњама у развоју ограничи на неколико додатних часова без континуираног диференцираног подучавања и учења, то нема ефекта на њихов развој. *Зато је за инклузију важна диференцирана наставна пракса која се заправо не разликује од*

нашег савременог схватања висококвалитетне наставе. Ово је разлог зашто је инклузивно образовање показатељ напредовања ка образовној пракси од које **сва деца имају користи**. Важно је напоменути да диференцирана настава не сме да се сведе само на формирање група ученика по способности током процеса учења. (Видети део о диференцијацији.)

Широко распрострањено, погрешно схватање диференцијације у многим земљама јесте да она значи да се са сваким учеником ради индивидуално у оквиру једног одељења. То може бити разлог што неки наставници унапред одбацују диференцијацију када раде са одељењима у којима има много деце. Право значење диференцијације представља обогативање дидактичко-методичког репертоара подучавања и учења у циљу да се рад у одељењу учини више погодним за све, при чему ће се приступи у раду и активности наставника и ученика прилагођавати групама ученика са сличним карактеристикама учења. На пример, заједничко учење, учење путем пројеката или истраживања чине да се уобичајена организација учења поново размотри и осмисли тако да наставник добије нове улоге у процесу учења деце. Овакав начин рада нуди сваком детету много више могућности да учи на садржајнији и интересантнији начин.

Карактеристике диференциране наставе¹

- Настава се планира узимајући у обзир разлике међу ученицима.
- Прилагођеност наставе ученицима стално се проверава.
- Процена је дијагностичка и врши се непрестано како би се разумео начин на који настава одговара потребама ученика.
- Наставници имају уверење да је сваки ученик талентован за нешто и да постоје различите врсте интелигенције које се могу манифестовати на различите начине.
- Талентованост детета дефинише се преко напретка у односу на почетну тачку, а не у апсолутним постигнућима.
- Ученицима се често дају смернице како да доносе изборе у учењу на основу њиховог интересовања.
- Постоји могућност за више начина учења.
- Користе се различите наставне методе.
- Настава се обликује на основу спремности, интересовања и педагошких профила ученика.
- Учење је усмерено на јачање компетенција за разумевање кључних концепата и принципа.
- Често се употребљавају задаци са више могућих решења.
- Време се користи флексибилно у складу са потребама ученика.
- Обезбеђени су различити материјали за наставу.
- Наставници редовно траже од ученика да сагледавају идеје и догађаје из различитих угла.
- Наставници унапређују вештине ученика како би они имали веће самопоуздање.
- Ученици помажу другим ученицима и наставнику у решавању задатака/проблемских ситуација.
- Ученици раде са наставником на успостављању циљева учења за одељење и за сваког ученика посебно.
- Оцењивање ученика врши се на више начина.

Диференцијација се односи не само на наставне методе већ и на друге аспекте наставе: курикулум (садржај) наставе и праћење напредовања и учења. Диференцијација делом зависи од циљева који се наглашавају при учењу; ако је нагласак на преношењу готовог знања, простор за диференцијацију битно је сужен. Ако је у средишту подучавања развој одређених кључних компетенција, онда садржај постаје полазни материјал за учење, што оставља већи и флексибилнији простор за његово прилагођавање. У традиционалним наставним срединама уврежену противречност индивидуалног развоја деце са сметњама у развоју представља тензија између очекивања да типична деца усвајају информације и репродукују их, и очекивања да деца са сметњама у развоју развију одређене компетенције. Двострука очекивања могу да отежају рад у учионици и умање резултате додатног напора у раду са децом са сметњама у развоју. У идеалном случају, званични курикулум (наставни план и програм) у школама и „скривени курикулум“ подучавања и учења окренути су ка развоју

1 Керол Ен Томлинсон: *Различита учионица. Одговор на потребе свих ученика*, 1999, Удружење за супервизију и развој курикулума.

кључних компетенција. Ако то није случај, диференцијација захтева много неформалних одступања од подучавања заснованог на курикулуму.

Када је реч о праћењу напредовања и развоја, кључна одлика диференцијације јесте разноликост оцењивања: употреба ширег спектра педагошких метода процене за различите циљеве. Уопштено говорећи, постоје три типа педагошког оцењивања: (1) *дијагностичко оцењивање* које може да се користи за груписање ученика у односу на потребе за даље учење или постављање основа за развијање стратегије за подучавање (информације углавном користи наставник на почетку процеса учења) (2) *формативно оцењивање* обезбеђује повратну информацију ученику у циљу да формира њену/његову самопроцену током целог процеса учења и да га упутује у даљи рад и (3) *сумативно оцењивање* које обезбеђује потребне информације о постигнућима ученика на крају одређеног периода учења, а оно је најчешће изражено квантитативно (нпр. нумеричка оцена). Сувишно је рећи да традиционална педагошка пракса која се ослања само на сумативно оцењивање не пружа неопходну основу за диференцијацију и развој деце са сметњама у развоју. Као последица искључиве употребе сумативног оцењивања, подучавање повећава разлике између постигнућа ученика уместо да их смањује, деца често генерализују резултате оцењивања и примењују их на своју личност. Такође, претерана употреба сумативног оцењивања повезује учење само са спољашњом мотивацијом.

Сви аспекти рада школе треба да буду размотрени како би се омогућила основа за инклузивни развој. Постоји много иновативних метода за организовање учења ученика које може да примени наставник унутар уобичајеног спектра школских активности. Међутим, постоје и други приступи који су више од поновног разматрања уобичајеног подучавања и учења; они утичу на сарадњу између наставника, организацију школског рада, па и на организацију рада школе (нпр. дужина школског часа). Иновације које наставници индивидуално спроводе (сматрају се „приватним стварима“ сваког наставника)

Формативно оцењивање

„Док се признаје улога процене у процедурама оцењивања, постоји потреба да се значај оцењивања код деце која имају потребу за додатном образовном подршком помери са претераног ослањања на почетну идентификацију везану за процену и расподелу ресурса (коју често обављају особе изван редовне школе), на константно оцењивање које обављају наставници и остали стручњаци путем непосредног подучавања и учења. Постоји потреба да се развију системи константног, формативног оцењивања који би били ефективни за редовне школе: дајући школама и наставницима средства потребна за преузимање одговорности за оцењивање учења све деце укључујући и децу којима је потребна додатна образовна подршка, као и иницијално идентификовање потребе за додатном подршком другој деци.“² Основни циљ формативног оцењивања јесте учење уз подршку. Три кључне карактеристике праксе формативног оцењивања јесу *учесталост* (оцењивање се обавља чешће него сумативно оцењивање), *интерактивни карактер* (ученици активно учествују у оцењивању, њихово самопроцењивање је део процеса оцењивања) и *персонализовани циљеви учења* који су прилагођени резултатима оцењивања. Формативно оцењивање има потенцијал да унапреди капацитет учења ученика, везу између наставника и ученика, као и између самих ученика, да помогне да се искусе компетенције, као и да ојача самосталност ученика. Формативно оцењивање обухвата укључивање родитеља, имплементацију школских планова оцењивања који описују циљеве и употребу оцењивања, улоге и одговорности, као и формирање мултидисциплинарних тимова за оцењивање. Увођење формативног оцењивања представља дуг процес постепене иновације током које би наставници требало да добију подршку при учењу метода, процедура, инструмената, као и начина на које се они примењују.

² Кипарске препоруке за инклузивну процену, 2008, Европска агенција за развој посебних образовних потреба.

вероватно ће се у будућности проширити и постати обавезујућа пракса за све наставнике. Ипак, сва поменута обележја педагошке праксе – и многа која нису поменута као што је уклањање физичких и комуникационих баријера – која приближавају уобичајену наставну праксу инклузивним циљевима, захтевају много усклађивања у начину на који школе као организације сада функционишу. Због тога је развој школе на основу самоевалуације кључни носилац процеса унапређивања капацитета школе за инклузију.

1.3.2. Наставни рад који подржава инклузију деце са сметњама у развоју и инвалидитетом

У складу са компаративним прегледом ефективне инклузивне праксе у земљама чланицама ЕУ, идентификовано је пет начина/приступа који су се показали као ефикасни у раду са ученицима са сметњама у развоју и учењу. Начини значајни за подршку когнитивног, емоционалног и социјалног развоја деце са сметњама у развоју јесу следећи:

Кооперативно подучавање: потребно је да наставници сарађују са различитим колегама како би на ефикасан начин развили академске и социјалне вештине ученика. Додатна подршка мора бити флексибилна, добро координирана и планирана. У Норвешкој, на пример, тимови наставника уз учешће наставника за специјално образовање раде са одељењима. У Швајцарској постоје наставници за подршку који припремају наставни материјал наставницима који изводе наставу. У Луксембургу, тзв. социјални наставници помажу у раду разредним наставницима 10 сати недељно.

Кооперативно учење: вршњачко менторство (вођење, тјуторство) и кооперативно учење је ефикасно средство за развој учења од којег сва деца имају користи. Не постоје показатељи да напреднији ученици трпе у оваквим ситуацијама услед пропуштених прилика или изазова. Кооперативно учење се, на пример, ефикасно користи у интегрисаном образовању деце са сметњама у развоју у Холандији, Белгији и Португалу.

Сарадња у решавању дисциплинских проблема: одређивање јасних правила у одељењу, уз договор са свим ученицима и комбиновање са наградама и казнама, показало се као ефикасно у успостављању дисциплине када њу наруше деца са проблемима у понашању.

Хетерогено груписање: комбиновано са различитим (индивидуализованим) приступом подучавању, хетерогено груписање је неопходно када је састав разреда разноврстан. Одређени циљеви, алтернативни начини учења и флексибилна упутства унапређују инклузију. Хетерогено груписање је такође и предуслов за кооперативно учење. У Финској, на пример, флексибилан распоред часова допушта формирање група различитог обима за различите предмете. Овако се организује рад у коме се само хетерогено груписање претвара у добит за сву децу.

Ефективно подучавање: искуство многих земаља показало је да се одлике ефективних школа (као што су висока очекивања од ученика, подучавање засновано на формативном оцењивању, директна упутства, повратна информација итд.) могу добро применити на образовање деце са сметњама у развоју. Део искуства ефективног подучавања јесте прилагођавање курикулума уколико је потребно, и то не само за децу са сметњама у развоју већ и за даровиту децу. Инструмент за постизање овога је индивидуални образовни план. Међутим, постоји општа сагласност о томе да индивидуални образовни планови треба да буду део заједничког, стандардног курикулума.

Веома је важно да се различите потешкоће у учењу идентификују што је раније могуће. Зато су у инклузивној образовној средини за сву децу у обдаништима и првим година-

ма основног образовања обезбеђени редовни логопедски прегледи, као и прегледи којима се утврђују поремећаји дислексије и дисграфије. Релевантна дијагностичка средства су обезбеђена за различите потешкоће у учењу за децу свих узраста. Међутим, обучавање стручњака (нпр. школског психолога) за њихову употребу представља дуг процес.

То што сада постоји већа усмереност на откривање тешкоћа у учењу код деце, ставља наставнике из редовних школа у ситуације да планирају и остварују образовно-васпитни рад у коме се могу осећати некомпетентним за одређене специфичне активности. Решење може бити у јачању професионалних капацитета стручних сарадника или наставника у редовним школама путем хоризонталног учења, при чему је важно да постоји лична иницијатива. Од наставника у редовним школама и не очекује се да се баве рехабилитацијом, али је њихова обавеза да, као стручњаци одговорни за наставу и учење, организују наставни процес тако да сва деца уче и да се осећају добро у школи. Овакво разумевање инклузије, успостављањем интерних стандарда сарадње са стручњацима из специјалних школа, може допринети промени става да постоји велика разлика у компетенцијама између наставника за специјално образовање и наставника који се припремају за рад у редовним школама.

1.3.3. Инклузија деце са телесним и/или органским инвалидитетом/има

Говорећи уопштено, образовни услови за децу са неким од телесних и/или органских оштећења не разликују се много од услова потребних у образовању деце са другим сметњама у развоју. Међутим, постоје две групе специфичних услова које треба поменути: специфичан тип подршке у случајевима хабилитације/рехабилитације и захтеви за приступачност у најширем смислу.

Инклузија деце са оштећењима слуха и говора, когнитивним, визуелним или моторичким потешкоћама могу понекад захтевати посебан развојни третман који чак ни најквалификованије редовне школе не могу да пруже, па је потребно да се обрате за стручну експертизу. Такође, асистивне технологије које имају специјалне школе требало би да буду доступне и за терапију и развој деце са сметњама у развоју која похађају редовне школе. Ова врста подршке треба да се укључи у услуге које редовне школе пружају деци са органским оштећењима, и то на индивидуалном нивоу. Индивидуални образовни планови, на пример, често обухватају и подршку у виду хабилитације/рехабилитације, и то на начин који се уклапа са осталим компонентама плана. Индивидуални образовни план може да опише и сарадњу између наставника из специјалних и редовних школа. Пружаоци таквих екстерних услуга већином су удружења (агенције) за стручну помоћ или специјалне школе које поседују довољно капацитета за рад и функционишу као ресурсни центар за редовне школе.

Један од основних услова за инклузију је приступачност школе и школских објеката свим ученицима. Уско гледано, то значи да је потребно осигурати физичку приступачност свим школским објектима и просторијама, и то обезбеђивањем рампи, лифтова и других архитектонских елемената и решења. Међутим, у ширем смислу, потребно је обезбедити слободан приступ свим могућностима за учење које би могле да се створе у школи. Зато је потребно да школа буде опремљена асистивним технологијама (помоћним, адаптивним) и уређајима који ученике са сметњама у развоју чине независнијим.

Неопходно је да инклузивне школе обезбеде комуникативну средину у којој ће бити омогућена подршка, поштовање и достојанство деце са различитим сметњама у развоју.

Немојте претпоставити да...

- особа са тешкоћом жели или тражи помоћ,
- је одбијање помоћи знак личне нетрпељивости,
- знате шта треба учинити након прихватања понуђене помоћи,
- особа која има једну врсту тешкоће такође има и друге врсте тешкоћа,
- је особа са тешкоћама незадовољна својим животом и да зато тражи сажаљење,
- је особа са тешкоћама преосетљива и да због тога не треба да будете према њој искрени и отворени,
- особа која не изгледа као да има тешкоће или користи помоћна средства повремено уместо све време, глуми или умишља да има тешкоће,
- су пратиоци особе са тешкоћама нешто више од пружаоца услуга,
- ће особа са тешкоћама бити отворена за лична питања, нарочито у јавности,
- особу са тешкоћама у јавним просторима увек неко прати и да се никада не креће сама.

2. УПОТРЕБА ПАКЕТА ЗА САМОЕВАЛУАЦИЈУ ИНКЛУЗИВНОСТИ ШКОЛЕ

2.1. Самоевалуација и унапређење рада школа

Унапређење школе је цикличан процес разматрања, проверавања, планирања, мењања и поновног проверавања. Основни циљ унапређења школе јесте смањење разлике између очекиване праксе и постојеће праксе у школи. Може се постићи тако што ће се радити „на истим стварима, али боље“ (квалитативна промена) или „на другачији начин“ (иновација). Основа напретка школа лежи у самоевалуацији спроведеној делом на основу сагледавања сопствених потреба уз употребу једноставних средстава за истраживање, као и разумевања екстерних очекивања, на пример, истраживањем задовољства родитеља или поређењем са нормама које су утврђене на националном нивоу. Други саставни део процеса унапређивања школа јесте планирање развоја школа и имплементација активности чији је циљ решавање проблема откривених самоевалуацијом.

*Диференцирана настава, добро...
формативно оцењивање, ок...
ревизија ИОП-а, у реду,...*

Као што је назначено на следећем графикону, процес унапређивања одређених области инклузивности школе може бити део свеукупног процеса унапређења рада школе, али такође може да се обави одвојено (тематска самоевалуација). То се може спровести путем два једноставна процеса који следе један за другим и који могу садржати неколико корака. У оквиру одређених корака неопходно је укључити комплетно наставно и ненаставно особље школа, као и донети одређене одлуке које представљају основу за наредне кораке.

Графикон 1. Процес самоевалуације у школи

Будући да је ово помоћно средство за тематску самоевалуацију, неопходно је кратко објашњење наведених корака. Спровођење самоевалуације треба посматрати као „пројекат“ са јасно дефинисаним почетком и крајем, обезбеђеним неопходним ресурсима, актерима који имају конкретне задатке и одговорности, одређеним временским оквиром и карактеристичним „производима“ на крају сваке фазе. Кораци у самоевалуацији су следећи:

1. Припрема за процес самоевалуације:

- утврђивање и подела задатака за све који учествују у процесу самоевалуације (тим за самоевалуацију),
- објашњење циља и процеса самоевалуације особљу школе,
- јачање капацитета чланова тима за самоевалуацију,
- планирање процеса самоевалуације,
- одабир метода сакупљања информација, показатеља и доказа о инклузивности.

2. **Руковођење процесом самоевалуације.** Особље школе може имати претпоставке, гледишта и мишљења у вези са самоевалуацијом и њеним критеријумима. Самоевалуација није просто прикупљање ових ставова; увек треба поставити питање: одакле ми то знамо? Зато је најважнија активност у овој фази прикупљање информација на основу евалуационих критеријума употребом једноставних техника као што су SWOT анализа, интервјуисање наставника, анкетање ученика и родитеља, употреба инструмента који се односи на процену школске климе итд.

3. **Прикупљање додатних информација.** Прикупљање информација током процеса самоевалуације омогућава шири избор оних проблема које чланови евалуационог тима и руководства школе сматрају најважнијим. У случајевима када процес самоевалуације открије превише проблема, то може довести до паралисања тима и до потребе за даљим прикупљањем информација везаних за ове проблеме. У овој фази могу се користити додатне једноставне методе као што је Ишикава дијаграм.

4. **Сумирање и анализа резултата самоевалуације.** Анализа резултата самоевалуације и припрема за презентовање резултата.

5. **Избор проблема.** Одређивање најважнијих (ограничени број) проблема откривених на основу резултата самоевалуације који ће бити основ за планирање даљег развоја школе.

2.2. Главна питања тематске самоевалуације и унапређивања рада школе

2.2.1. Основна питања о корацима самоевалуације

Током самоевалуације тражимо одговоре на одређена питања:

Колико смо инклузивни? Евалуациона питања укључена у овај пакет прилагођена су стандардима квалитета рада школа (Правилник о вредновању квалитета рада установа, „Службени гласник РС“, бр. 9/2012), које прате додатни докази квалитета у школи у вези са инклузијом деце са сметњама у развоју и инвалидитетом. Ова питања помажу руководству и особљу школа да одреде у којој мери је њихова институција способна са успешну инклузију. Самоевалуација базирана на овим питањима пружа основу за даљи напредак.

Одакле то знамо? Пакет препоручује једноставне методе за прикупљање информација како би се пронашли одговори на евалуациона питања и како би се контролисала валидност претходно обликованих одговора. Ове методе се не разликују од оних које су у широкој употреби у школама током самоевалуације.

Који су наши најважнији проблеми које је потребно решити? Процес самоевалуације заснован на укључивању много актера и много питања може открити велики број про-

блема у вези са организацијом рада школе и радом сваког наставника. Истовремено, решавање бројних проблема и несметано одвијање рада школе тешко је остварљиво, тако да је важно да се препозна ограничен број оних проблема који су најхитнији за решавање, а односе се на инклузију.

2.2.2. Основна питања о корацима ка унапређењу рада школе

Самоевалуација се може сматрати успешном ако се јасно препознају области рада школе које је потребно унапредити. На основу самоевалуације, школе могу да започну са спровођењем своје идеје о развоју, која је утемељена на подацима и доказима.

Током планирања развоја школе, следећа основна питања могу да прате редослед корака у овом процесу:

Које области је потребно да развијемо? На основу откривених и препознатих проблема које треба решити, потребно је утврдити ограничен број приоритета за даљи рад на њима. Постављање развојних циљева на начин који дозвољава праћење потпомогнуто је показатељима и доказима квалитета.

Како то други раде? Не постоји готово ниједан проблем везан за инклузију за који образовни систем у Србији није креирао разне примере добре праксе. Највреднији извор података за школски развојни план јесте прикупљање и упознавање са постојећим примерима добре праксе који су везани за одређену област развоја.

Како то да урадимо? Пажљиво почетно планирање један је од најважнијих услова за успешан развој школе. Планирање конкретних циљева и активности у процесу имплементације, као и планирање употребе ресурса и подела одговорности међу учесницима у процесу омогућавају да процес унапређења рада школе буде планиран као део редовних активности школе.

Да ли то добро радимо? Континуирано праћење и периодична евалуација процеса имплементације омогућава интервенисање и кориговање планова, активности и корака уколико је то потребно.

Да ли смо то добро урадили? Евалуација спроведеног развојног плана школе, односно сумирање акумулираног искуства и „научених лекција“ заправо је део активности које представљају темељ за следећу фазу у развоју школе.

2.3. Опис три нивоа припремљености за инклузију

Питања која треба поставити током тематске самоевалуације која се односи на инклузивни развој у основи су иста за све школе. Међутим, треба имати у виду да не постоје две исте школе по питању специфичних услова, капацитета и могућности. Ове разлике се уочавају у различитим одговорима на иста питања. Ипак, требало би правити разлику међу школама које се налазе у различитим фазама развоја инклузивности: постоје школе које су на почетку развоја капацитета за инклузију и оне које већ имају десетогодишње искуство у томе. Школе које се налазе на три различита нивоа развоја имају другачији приступ у употреби тематског пакета доказа и описа за самоевалуацију. Три предвиђена нивоа у овом пакету који се односе на спремност за успешан процес инклузије, означавају се као *основни ниво*, *средњи ниво* и *напредни ниво* и разликују се према следећим одликама:

Основни ниво: Шта треба да унапредимо у нашој школи да бисмо остварили стандарде квалитета рада образовно-васпитних установа?

Припремљеност за инклузију важан је аспект квалитета рада школе. То је, заправо, скуп институционалних и индивидуалних компетенција које када се развију обезбеђују да се постигне општи институционални квалитет. Стога, полазна тачка овог пакета је испуњавање основних захтева квалитета рада који су садржани у стандардима квалитета рада образовно-васпитних установа. Постизање ових стандарда је темељ за даљи развој процеса инклузије у школи. Иако је овај пакет намењен тематском развоју, процес самоевалуације који се фоку-

сира на инклузију требало би да буде у складу са напорима школа да испуне захтеве који су у погледу квалитета постављени на националном нивоу.

Стога се додатна питања и индикатори за тематску самоевалуацију инклузије изводе из седам области квалитета рада установа за које су постављени стандарди:

1. Школски програм и годишњи план рада,
2. Настава и учење,
3. Образовна постигнућа ученика,
4. Подршка ученицима,
5. Етос,
6. Организација рада школе и руковођење,
7. Ресурси.

Овај пакет не садржи питања за самоевалуацију на *основном нивоу*, али су стандарди представљени у Одељку 3.1.

Додатни показатељи и докази квалитета за тематску самоевалуацију о инклузији за наредна два нивоа допуна су националним стандардима из седам наведених области квалитета рада установа.

Средњи ниво: Шта треба да побољшамо у нашој школи да би се створио повољан амбијент за учење за сву децу, па и за децу са сметњом/ама у развоју и учењу?

Пошто пуна спремност школа за успешан процес инклузије зависи од институционалних капацитета који се могу остварити једино у дугом и систематичаном процесу вишецикличног развоја школа, важно је дефинисати *средњи ниво* на основу којег ће школа одредити у којој се фази развоја тренутно налази. Обележја инклузивности школа на *средњем нивоу* нису стандардизована, нити су постављени услови за пожељан степен спремности. Овај ниво служи да се успостави пожељан баланс у развоју различитих области квалитета рада школе које утичу на инклузивност.

Питања за самоевалуацију за *средњи ниво* односе се на саме основе инклузије: капацитет школа да креирају инклузивно окружење са диференцираном наставом, адекватне учионице, школску атмосферу и приступ свим просторима у школи. Такође, питања за самоевалуацију за овај ниво осмишљена су да скрену пажњу на институционално-организационе и професионалне услове за креирање таквог инклузивног окружења (питања за самоевалуацију за *средњи ниво* наведена су у Одељку 2.4.2.).

Напредни ниво: Шта треба да унапредимо у нашој школи да би се деци са сметњама у развоју и инвалидитетом, уз сву неопходну индивидуалну подршку, омогућило успешно учење?

Прописи којима се регулише инклузивно образовање у Србији постоје као закони и подзаконска аката и односе се на различите нивое у пружању потребне подршке деци. Уколико је неопходно, инклузивно образовање које је засновано на диференцираној настави допуњује се индивидуалним развојем ученика помоћу индивидуалног образовног плана (ИОП-а).

Питања за самоевалуацију за *напредни ниво* односе се на оне услове додатне индивидуалне подршке и развој сарадње школа са ресурсним центрима у вези са хабилитацијом и рехабилитацијом за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом, који су раније практично и теоријски били доступни за њих само у специјалним школама. Стога, услови које би свака школа требало да испуни тешко се могу стандардизовати јер они, умногоме, зависе од тренутног типа и тежине инвалидитета и потешкоћа у учењу сваког детета које се упише у школу. Пошто је прилично тешко одредити у потпуности ове услове и одржавати их, на *напредном нивоу* већи значај даје се сарадњи са различитим екстерним партнерима који могу да пруже подршку од виталног значаја за успешан развој процеса инклузије у школи (питања за самоевалуацију за *напредни ниво* наведена су у Одељку 2.4.3.).

Припрема за успешну инклузију дуг је пут који се не завршава у року од неколико година. Очигледно је да се постизање одређеног нивоа спремности не може остварити без

развоја квалитета рада школа у другим областима. Развој дидактичко-методичких компетенција наставника наилази, на пример, на ограничења уколико се не побољша етос или клима у школи на институционалном нивоу.

Мало је вероватно да су школе у истој фази развоја у односу на свих седам области квалитета. Може се десити да самоевалуација укаже на *напредни ниво* у одређеним областима, док у неким областима квалитета школа показује лошије резултате. Области на које школе треба да се фокусирају у развоју јесу оне у којима је самоевалуација показала најлошије резултате. Резултати у графичком приказу, на пример, показују да је ова школа најлошија у области Организација рада и руковођење, што значи да своје активности треба да усмери на развој ове области.

Графикон 2. Илустрација могућег приказа резултата самоевалуације школе³

Иако је овај инструмент за самоевалуацију намењен првенствено за развој и бољу припремљеност школе за инклузију, препоручује се да се на почетку користи у оквиру редовног процеса самоевалуације у школи, што је законска обавеза школа, како би се спречило да проблеми у вези са квалитетом одређених области не постану препрека за развој квалитета у другим областима.

2.4. Додатни докази инклузивности школе и описи понашања који их илуструју: инструмент за самоевалуацију инклузивности школе

Докази инклузивности и описи понашања који их илуструју постављени су тако да буду у складу са Стандардима квалитета рада васпитно-образовних установа и индикаторима у оквиру стандарда, који се директно односе на инклузивност школе. У развоју додатних доказа инклузивности и описивању понашања или ситуација које илуструју инклузивност учествовали су: тимови из три школе које негују квалитетну инклузивну праксу, стручњаци за инклузију из невладиног сектора, стручњаци из Завода за вредновање образовања и васпитања и просветни саветници – спољашњи евалуатори. Ови докази и описи понашања представљају смернице и помоћни „алат“ за коришћење постојећих стандарда квалитета рада школа и унапређивање инклузивности школа.

3. Било би тешко замислити да овај пример представља приказ самоевалуације неке стварне школе јер није могуће да настава и учење буду веома успешни у школи у којој су организација рада, ресурси и подршка ученицима слабо развијени.

2.4.1. Самоевалуација: основни ниво

Основни ниво: Шта треба да унапредимо у нашој школи да бисмо остварили Стандарде квалитета рада?

Стандарди квалитета рада школа

Област 1. Школски програм и годишњи план рада

- 1.1. Школски програм и годишњи план рада школе сачињени су у складу са прописима.
- 1.2. Елементи школског програма и годишњег плана рада школе међусобно су усклађени.
- 1.3. Годишњи план рада школе омогућава остварење циљева и стандарда образовања и васпитања.
- 1.4. Школски програм и годишњи план рада школе усмерени су на задовољење различитих потреба ученика.

Област 2. Настава и учење

- 2.1. Наставник примењује одговарајућа дидактичко-методичка решења на часу.
- 2.2. Наставник учи ученике различитим техникама учења на часу.
- 2.3. Наставник прилагођава рад на часу образовно-васпитним потребама ученика.
- 2.4. Ученици стичу знања на часу.
- 2.5. Наставник ефикасно управља процесом учења на часу.
- 2.6. Наставник користи поступке вредновања који су у функцији даљег учења.
- 2.7. Наставник ствара подстицајну атмосферу за рад на часу.

Област 3. Образовна постигнућа ученика

- 3.1. Успех ученика показује да су остварени образовни стандарди.
- 3.2. Школа континуирано доприноси већој успешности ученика.

Област 4. Подршка ученицима

- 4.1. У школи функционише систем пружања подршке ученицима.
- 4.2. У школи се подстиче лични, професионални и социјални развој ученика.
- 4.3. У школи функционише систем подршке деци из осетљивих група.

Област 5. Етос

- 5.1. Регулисани су међуљудски односи у школи.
- 5.2. Резултати ученика и наставника подржавају се и промовишу.
- 5.3. Школа је безбедна средина за све.
- 5.4. Школски амбијент је пријатан за све.
- 5.5. У школи је развијена сарадња на свим нивоима.

Област 6. Организација рада школе и руковођење

- 6.1. Планирање и програмирање у школи међусобно су усклађени.
- 6.2. Директор ефективно и ефикасно организује рад школе.
- 6.3. Руковођење директора у функцији је унапређивања рада школе.
- 6.4. У школи функционише систем за праћење и вредновање квалитета рада.
- 6.5. Лидерско деловање директора омогућава развој школе.

Област 7. Ресурси

- 7.1. У школи су обезбеђени потребни људски ресурси.
- 7.2. Људски ресурси су у функцији квалитета рада школе.
- 7.3. У школи су обезбеђени/постоје материјално-технички ресурси (простор, опрема и наставна средства).
- 7.4. Материјално-технички ресурси користе се функционално.

2.4.2. Додатна питања за самоевалуацију: средњи ниво

Средњи ниво: Шта треба да побољшамо у нашој школи да се створи повољан амбијент за учење за сву децу, па и за децу са сметњом/ама у развоју и учењу?

Област 1. Школски програм и годишњи план рада

Додатни доказ о инклузивности школе

Годишњи и месечни планови структурирани су тако да помажу у оперативном планирању диференциране наставе.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе

Планирани су квалитетни алтернативни наставни материјали који се користе за већи број наставних предмета и ваннаставних активности.

Планирани су алтернативни текстови који се користе за различите теме и предмете у зависности од интересовања ученика.

Да ли се у оперативним наставним плановима може видети да је планиран диференцирани рад у одељењу?

Како се садржај (наставни план) формално и неформално надограђује у правцу диференцијације на часу?

Које иновације су ове године предвиђене наставним планом и програмом у раду са ученицима са сметњама у развоју?

Колико су месечни планови рада наставника флексибилни и подложни променама које је потребно увести због утицаја различитих фактора који потичу од посебности сваког ученика?

Област 2. Настава и учење

Додатни доказ о инклузивности школе

У школи је развијена пракса утврђивања додатне образовне подршке за децу којој је таква помоћ потребна.

Стручни сарадници школе укључени су у праћење развоја све деце у првом разреду.

Наставници редовно израђују и примењују инструменте за формативно оцењивање.

Педагошки профили се редовно ажурирају на основу резултата посматрања наставника/запослених и других релевантних података.

Наставне методе и организација учења на часу омогућавају диференциран рад са целим одељењем.

Наставне методе и организација учења на часу омогућавају индивидуализовани приступ у раду са ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Наставници подржавају једни друге у учењу, примени и праћењу примене нових метода рада са ученицима.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Која врста информација и из којих извора се користе у развоју образовног профила деце у разреду?

Који стручњаци се, осим наставника, укључују у пружање додатне подршке ученицима? На који начин ови стручњаци пружају подршку?

Које поступке праћења и вредновања рада ученика користе наставници?

Да ли су ИОП-и израђени на основу педагошког профила ученика са сметњама у развоју?

Које методе и технике наставници примењују у праћењу напредовања ученика према циљевима ИОП-а?

Да ли на нивоу школе постоји стандардизован начин за бележење запажања наставника током систематског посматрања ученика са сметњама у развоју?

На који се начин осигурава квалитетан тимски рад у прикупљању података за педагошки профил ученика?

**Додатни доказ
о инклузивности школе**

Групни облик рада и учења и рад у пару користе се за развој сарадње и комуникације између ученика са сметњама у развоју и остале деце у одељењу.

Примењују се ефикасни начини на које наставници стварају позитивну атмосферу у учионици где се ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом осећају физички и емотивно безбедно и где могу да учествују у раду.

Утврђена правила понашања су таква да обезбеђују да се сви ученици осећају физички и емотивно безбедни и могу да учествују у раду.

У школи је развијено дијагностичко, формативно и сумативно оцењивање.

За диференцирану наставу и индивидуализовани приступ развијени су додатни поступци за праћење напредовања ученика.

Током наставе подстиче се и прати социјални и емоционални развој ученика.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Да ли наставници користе методе које активирају највећи број ученика, а посебно ученике са сметњама у развоју?

Да ли се неактивни ученици, ученици са тешкоћама у учењу и ученици са сметњама у развоју охрабрују да учествују у раду на часу?

Које су методичке тешкоће са којима се наставници сусрећу у диференцираној настави?

Које наставне методе преовлађују у раду са одељењем на нивоу појединачних предмета?

Које наставне методе преовлађују у раду са ученицима различитих узраста?

Како се подстичу ученици да се ангажују, учествују и преузимају иницијативу?

Колико су недељни и дневни планови рада наставника флексибилни и подложни променама које је потребно увести због утицаја различитих фактора који потичу од посебности сваког ученика?

Да ли се приликом организовања наставе ван учионице обезбеђују услови за учење ученицима са сметњама у развоју?

Која правила регулишу понашање у учионици?

Како се охрабрују ученици да прихвате ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом и да развију позитиван став према њима?

Како се процењује учење ученика током наставе?

Да ли се преиспитује неуспех ученика да би се утврдили узроци неуспеха?

Како се награђују резултати учења, учинак, труд и напредак ученика?

Како се у настави даје значај социјалним вештинама и самопоштовању?

Како се и где евидентира напредовање сваког ученика?

Област 3. Образовна постигнућа ученика

**Додатни доказ
о инклузивности школе**

Ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом остварују циљеве који су постављени у њиховим ИОП-има или индивидуализованим плановима.

Циљеви унутар ИОП-а или индивидуализованих планова реално су и адекватно постављени.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Да ли се анализира напредак у учењу ученика који учи на основу ИОП-а или индивидуализованог плана?

Да ли постоје разлике у напретку ученика са сметњама у развоју и напретку осталих ученика? Да ли се ове разлике могу објаснити искључиво инвалидитетом/сметњом или постоје и други утицаји?

Област 4. Подршка ученицима

Додатни доказ о инклузивности школе

Осим образовне подршке, школа је активна и у обезбеђивању других видова подршке за ученике који су у надлежности других сектора.

Стручни тим за инклузију успешно функционише.

Стручни тим за инклузију остварује успешну сарадњу са ИРК у општини.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Да ли су обезбеђене све врсте социјалне, здравствене и хуманитарне помоћи и подршке других пружаоца услуга за ученике из школе којима је то потребно?

Да ли је у ИОП-има предвиђена вршњачка подршка у учењу у виду поучавања и/или заједничког учења?

Да ли сиромашни ученици добијају довољно школског материјала и других потрепштина (оброци, одећа итд), и из којих извора (држава, општина, школске иницијативе или индивидуалне иницијативе наставника)?

Да ли деца из осетљивих група добијају довољно помоћи (књиге, оброке, одећу итд.) и који извори то обезбеђују (држава, општина, школа)?

Које је иницијативе и активности предузела школа у последње две године да посредује и организује необразовну подршку за ученике са сметњама у развоју?

Да ли школа или било који други пружаоци услуга обезбеђују све врсте ваннаставне социјалне подршке деци са сметњама у развоју и инвалидитетом која је доступна осталој деци?

Област 5. Етос

Додатни доказ о инклузивности школе

Постоји конструктивна сарадња између школа и других институција.

Школа обезбеђује неопходну међусекторску сарадњу у месту која је потребна да би се одговорило на образовне и развојне потребе све деце.

У школи функционише систем формалног и неформалног укључивања родитеља у доношењу одлука на нивоу одељења и на нивоу школе.

У школи се надгледа и решава потенцијално дискриминаторско понашање (мере превенције и интервенције).

Наставници су сензибилисани на уочавање и спречавање потенцијалне дискриминаторске праксе.

Све идентификоване потребе ученика ромске националне мањине за додатном образовном подршком имају своје оправдање јер су утврђене путем одговарајућих и поузданих дијагностичких процедура.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Да ли се и како решавају проблеми који настају у међуинституционалној сарадњи?

Да ли се и како решавају уочени проблеми у сарадњи са пружаоцима социјалних услуга?

Да ли се и како решавају уочени проблеми у сарадњи са пружаоцима здравствених услуга?

Да ли се и како решавају уочени проблеми у сарадњи са локалном самоуправом који настају поводом решавања потреба ученика?

Који се проблеми уочавају у сарадњи са ИРК у односу на појединачне специфичне потребе деце са сметњама у развоју и инвалидитетом?

Да ли су и како родитељи ученика укључени у образовање ученика у школи?

Како су родитељи укључени у доношење одлука у школи?

Да ли постоје посебни аранжмани сарадње са родитељима ученика са сметњама у развоју?

Додатни доказ о инклузивности школе

Школа прати потенцијални дискриминаторски третман деце ромске националне мањине.

Исти стандарди и очекивања примењени су према Ромима и неромској деци.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоevaluацији

На који начин су родитељи ученика са сметњама у развоју укључени у доношење одлука у школи?

Да ли је ова сарадња континуирана?

На који начин су родитељи укључени у различите школске активности?

На који начин су родитељи ученика ромске националне мањине укључени у различите школске активности?

На који начин су родитељи укључени у рад на школским часовима?

Да ли постоји потенцијални дискриминаторски третман деце ромске националне мањине унутар школе?

Да ли су школске стручне службе и наставници довољно компетентни да примете и решавају дискриминаторско понашање?

Да ли постоје знаци да се примењују двоструки стандарди у процесу образовања деце ромске националне мањине и друге деце?

Како се у школи прате активности које могу довести до дискриминаторског понашања?

Област 6. Организација рада школе и руковођење

Додатни доказ о инклузивности школе

У школи се обезбеђује одрживост и неопходна интерна сарадња у процесу образовања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом (школска политика, стандардне процедуре, организационо уређење, размене информација, сарадња и вођење документације).

Унутар школе постоји професионална подршка раду наставника са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом или било каквим тешкоћама у учењу.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоevaluацији

Да ли су школски програм и/или развојни план, или годишњи план рада школе измењени на основу резултата мониторинга?

Који су начини праћења интегрисаног рада са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом унутар школа?

Ко су чланови Стручног тима за инклузију? Каква је подела задужења међу члановима?

У којој мери су стручна већа и тимови наставника посвећени активностима у вези са инклузијом?

Да ли школа пре него што уведе неке измене консултује родитеље за мишљење и како?

Да ли и на који начин родитељи ученика добијају од наставника и стручних сарадника јасне савете о томе како да помогну свом детету/деци у школском раду код куће?

Које су карактеристичне потребе деце са сметњама у развоју и инвалидитетом које изискују професионалну подршку за наставнике?

Додатни доказ о инклузивности школе

Наставници унапређују стручне компетенције за рад са ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Наставници и стручни сарадници су квалификовани да ураде већину потребних активности у вези са развојем интегрисаног образовања деце.

Идентификоване су све потребе за стручном подршком која је потребна наставницима у односу на било које тешкоће у учењу ученика.

Обезбеђена је екстерна стручна подршка која је доступна свим наставницима и стручној служби у раду са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Обезбеђена је асистивна технологија како би се омогућило учење деце са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Школа ефикасно управља спољном стручном подршком за наставнике.

Школски простор и наставна средства доступни су свим ученицима и наставницима и адекватно се користе.

Све препреке за коришћење школских објеката идентификоване су и уклоњене.

Просторије у објекту и пратећи школски објекти доступни су ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Ако у школи ради педагошки асистент, на који начин подржава рад наставника?

Ако у школи ради педагошки асистент, на који начин га подржава колектив?

Који се проблеми јављају када је у питању решавање потреба наставника за интерном подршком?

На који начин стручна служба школе помаже наставницима у пружању подршке појединачном развоју деце?

Област 7. Ресурси

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Које су уочене потребе за изградњом капацитета наставника и стручних сарадника у школама у односу на појединачни развој деце са сметњама у развоју и инвалидитетом?

Да ли постоје активности које су неопходне, а које наставници и стручни сарадници нису квалификовани да обављају за појединачни развој деце са сметњама у развоју и инвалидитетом?

Које су уочене потребе за изградњом капацитета наставника, стручних сарадника и педагошких асистената у односу на интегрисано образовање деце?

Који су уочени недостаци прописаних квалификација наставничког особља у школама у вези са развојем инклузивног образовања?

Да ли постоје активности које су неопходне, а које наставници и стручни сарадници нису квалификовани да обављају?

Да ли су утврђене потребе деце у вези са било којим тешкоћама у учењу које захтевају спољашњу професионалну подршку наставницима?

Који су видови спољне подршке доступни за наставнике и стручне сараднике у школи?

Да ли постоји и колико је одговарајућа сарадња између спољних пружаоца услуга и особља школе?

Како се решавају проблеми у сарадњи спољних пружаоца услуга и особља школе?

У којој мери су све препреке за коришћење школских објеката уклоњене?

Да ли су неопходни технички услови (нпр. приступачност) обезбеђени на правом месту?

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Да ли постоје неопходни материјално-технички ресурси за обезбеђивање доступности школских објеката?

Да ли су ученицима са сметњама у развоју обезбеђени одговарајући уџбеници и училиа?

2.4.3. Додатна питања за самоевалуацију: напредни ниво

Напредни ниво: Шта треба да унапредимо у нашој школи да се деци са сметњама у развоју и инвалидитетом, уз сву неопходну индивидуалну подршку, омогући успешно учење?

Област 1. Школски програм и годишњи план рада

Додатни доказ о инклузивности школе

У оперативним плановима постоји усклађеност активности са реализацијом ИОП-а.

Квалитет и количина додатних/прилагођених наставних материјала који се користе у индивидуалном развоју на основу ИОП-а.

Постоји довољан број додатних/прилагођених текстова који се користе у индивидуалном развоју на основу ИОП-а.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Да ли су школски програм и годишњи план рада усклађени тако да омогућавају успешан индивидуални развој деце са сметњама у развоју и инвалидитетом?

Како се садржај наставног програма формално и неформално надограђује за два нивоа/врсте ИОП-а?

Област 2. Настава и учење

Додатни доказ о инклузивности школе⁴

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Педагошки профили све деце у првом разреду развијају се на основу информација из више извора.

Стручни сарадници доприносе развоју педагошког профила ученика са сметњама у развоју.

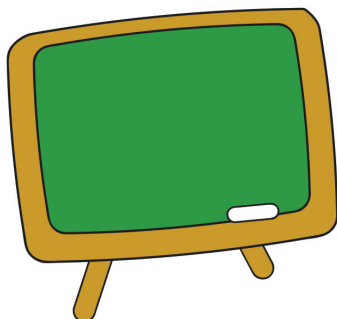
Педагошки профили ученика са сметњама у развоју редовно се ажурирају на основу праћења напредовања ученика.

Током наставе ученици се подстичу на учешће и преузимање иницијативе у учењу.

Током наставе стварају се могућности за интеракцију/сарадњу између ученика са сметњама у развоју и њихових вршњака.

Постоје видљиви резултати у индивидуалном развоју ученика са сметњама у развоју у складу са њиховим ИОП-има.

⁴ На *напредном нивоу* нису наведени додатни докази за област Настава и учење, јер школе на *напредном* и *средњем нивоу* у овој области квалитета доказују своју инклузивност истим доказима. Суштинска разлика између ова два нивоу у области Настава и учење је у квалитету и квантитету понашања и ситуација којима се илуструју докази.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Наставници користе различите технике и инструменте за праћење индивидуалног развоја ученика са сметњама у развоју.

У учионици преовладава клима у којој се ученици са сметњама у развоју осећају физички и емоционално безбедни и имају могућност да учествују у раду.

Сви наставници који раде са ученицима са сметњама у развоју користе формативне и сумативне педагошке методе оцењивања за праћење њиховог напретка.

Које могућности се стварају за интеракцију/саградњу између ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихових вршњака?

Област 3. Образовна постигнућа ученика

Додатни доказ о инклузивности школе

Разлике у постигнућима између ученика са сметњама у развоју и осталих ученика изван оних које су оправдане врстом или степеном инвалидитета или сметње минималне су или их нема.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Ако је постигнуће деце са сметњама у развоју и инвалидитетом мање од њихових вршњака, да ли је то због сметњи у њиховом развоју/тешкоћа у учењу или постоје и други утицаји?

Област 4. Подршка ученицима

Додатни доказ о инклузивности школе

Постоји функционални систем којим се обезбеђује сва потребна додатна образовна и не-образовна подршка ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом.

У подршку која је планирана у ИОП-у укључени су сви који могу да дају допринос и изабране су адекватне активности.

Добра организација рада на нивоу школе омогућава да се све планиране активности из ИОП-а остваре.

За ученике који имају проблема са разумевањем језика на коме се остварује настава, организују се додатни часови за учење језика.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Који се типични проблеми јављају у току развоја ИОП-а и како се они превазилазе?

Да ли се идентификују сви типични и нетипични проблеми који настају у току реализације ИОП-а? На који начин се решавају проблеми?

Да ли постоје додатне активности за учење српског језика за ученике који имају проблеме у разумевању језика?

Област 5. Етос

Додатни доказ о инклузивности школе

Одговорност за спољну међуинституционалну сарадњу и размену информација у оквиру школе јасно је одређена.

Сви проблеми у вези са међуинституционалном сарадњом решавају се на основу поступања руководства школе.

Школе обезбеђују неопходну сарадњу са актерима из свих сектора како би деци са сметњама у развоју и инвалидитетом и њиховим породицама омогућиле неопходну специфичну помоћ.

Школа остварује континуирану сарадњу са родитељима ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Постоји систем активности на нивоу школе и одељења у којима сарађују родитељи ученика са сметњама у развоју и остали родитељи.

Постоји отворена и интензивна сарадња између родитеља ученика са сметњама у развоју и наставника, педагога, психолога...

Родитељи су укључени и учествују у образовању деце са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Постоје посебни програми за едукацију родитеља деце са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Не постоји дискриминаторски третман деце ромске националне мањине у оквиру редовног и додатног образовања у школи.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Да ли у школи постоји припрема за сарадњу са спољним актерима?

Да ли у школи постоји размена информација важних за међуинституционалну сарадњу?

Која врста сарадње постоји између родитеља ученика са сметњама у развоју и осталих родитеља?

Која врста сарадње постоји између родитеља ученика са сметњама у развоју и наставника, педагога, психолога?

Да ли су деца ромске националне мањине превише заступљена у групи деце коју називамо децом са сметњама у развоју?

Колико су идентификоване посебне образовне потребе деце ромске националне мањине оправдане?

Област 6. Организација рада школе и руковођење

Додатни доказ о инклузивности школе

У школи постоји пракса оснаживања родитеља како би се обезбедило да њихов ауторитет буде прихваћен у доношењу одлука које се односе на образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Унутар школе постоји професионална подршка раду наставника са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом или било каквим тешкоћама у учењу.

Описи понашања или ситуација који илуструју доказе о инклузивности школе или питања на која треба одговорити у самоевалуацији

Који су начини информисања родитеља о могућностима и алтернативама за образовање њихове деце?

Како се решавају проблеми који се јављају у односу на ауторитет родитеља у процесу доношења одлука?

Област 7. Ресурси

Додатни доказ
о инклузивности школе

Постоји довољан број наставника и стручних сарадника који су укључени у активности које се тичу унапређивања инклузивног образовања у школи.

Број наставника и стручних сарадника који су укључени у реализацију ИОП-а у складу је са потребама ученика.

Школа је обезбедила екстерну стручну подршку неопходну свим наставницима и стручним службама у школи за појединачни додатни развој деце са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Постоји организована обука наставника за употребу асистивних технологија.

Неопходне помоћне технологије у школи доступне су ученицима, редовно се користе и правилно одржавају.

Наставници су обучени и спретно користе неопходну асистивну технологију у раду са ученицима са сметњама у развоју.

Описи понашања или ситуација који илуструју
доказе о инклузивности школе или питања на
која треба одговорити у самоевалуацији

Које су уочене потребе за изградњом капацитета наставника и стручних сарадника у односу на реализацију ИОП-а?

Да ли постоје активности у ИОП-у које наставници и стручни сарадници у школама нису квалификовани да ураде?

Које специфичне додатне потребе у образовању и хабилитације/рехабилитације сваког детета са сметњама у развоју и инвалидитетом изискују екстерну стручну подршку наставницима?

Која је врста екстерне подршке доступна наставницима и стручним сарадницима у школи?

Како је организована сарадња између пружалаца екстерне подршке и наставног особља?

Који се проблеми јављају током сарадње између пружалаца екстерне подршке и наставног особља?

Која је врста асистивних технологија доступна у школи и како се одржава?

Да ли постоји неки механизам за позајмљивање асистивних технологија за посебне намене уколико је потребно?

Колико често се користе асистивне технологије у настави и у школи уопште?

Да ли наставници рутински, без већих напора, користе помоћна наставна средства на часовима?

У којој мери је учење ученика са сметњама у развоју подржано употребом потребних помоћних технологија?

Колико је честа употреба помоћних технологија у настави и школи уопште?

Да ли ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом имају приступ посебним техничким објектима (лифтови итд.), и да ли могу да позајме помоћне технологије за индивидуалну употребу (софтвер, игре, посебне књиге итд.).

3. ФОРМАТИ ЗА ИЗВЕШТАВАЊЕ И ПРИМЕРИ ИЗВЕШТАЈА О ПРОЦЕСУ И РЕЗУЛТАТИМА САМОЕВАЛУАЦИЈЕ ШКОЛА УКЉУЧЕНИХ У ПРОЈЕКАТ

3.1. Формат извештаја о процесу самоевалуације инклузивности школе

Следећи формат има за циљ да вам помогне, као школи, у процесу спровођења самоевалуације. Он се у већој мери односи на самоевалуативни процес него на резултат самоевалуације и пре може послужити као врста извештаја за вашу интерну употребу. Он има за циљ да вам помогне да budete креативни и да сами осмислите технике за прикупљање података, као и начине за интерно приказивање резултата.

Упутство за спровођење самоевалуације у школи и писање извештаја у процесу самоевалуације

1. Школска самоевалуација – поновно покретање процеса

1.1. Циљ самоевалуације

Основни циљ самоевалуације јесте одговор на питање колико је инклузивна наша школа. То значи да треба да искористите ову прилику и да добијене резултате искористите за побољшање инклузивне праксе у вашој школи.

1.2. Самоевалуација – како користити питања?

На основу постојећих стандарда квалитета рада образовно-васпитних установа, формулисани су додатни индикатори инклузивности школе, а на основу њих – питања на која треба одговорити у процесу самоевалуације. Ви, као школа, имате искуство у спровођењу процеса самоевалуације. Стога, имате слободу да процените која је техника најпогоднија за прикупљање података неопходних како би се одговорило на дато питање.

1.3. Прикупљање додатних информација

Овде су приказане неке од техника које се могу користити за прикупљање података неопходних да се одговори на питања која се односе на инклузивност школе. Неке од техника прикупљања података и начине интерпретације података допуњују *Приручник за самовредновање и вредновање рада школе.*

Интервју

- Кратак опис коришћења методе (када, како, за која питања и индикаторе, ко је интервјуисан).
- За коју врсту података је ова метода адекватна?
- Инструмент (приказ постављених питања).
- Извештај о примени методе.

Анкета

- Кратак опис коришћења методе (када, како, за која питања и индикаторе, ко је анкетирани).
- За коју врсту података је ова метода адекватна?
- Инструмент (приказ постављених питања).
- Извештај о примени методе.

Скала процене

- Кратак опис коришћења методе (када, како, за која питања и индикаторе, ко је испитан).
- За коју врсту података је ова метода адекватна?
- Инструмент (приказ скала процене).
- Извештај о примени методе.

Протоколи за посматрање

- Кратак опис коришћења методе (када, како, за која питања и индикаторе, ко је посматран и како).
- За коју врсту података је ова метода адекватна?
- Инструмент (приказ протокола за посматрање).
- Извештај о примени методе.

2. Сумирање и анализирање резултата самоевалуације

Наративни извештај о спроведеној самоевалуацији не треба много да се разликује од ваших досадашњих извештаја о спроведеној самоевалуацији у школи. У наставку се налазе неке од техника за интерпретирање сакупљених података који се не налазе у *Приручнику за самовредновање и вредновање рада школе* а који могу олакшати писање извештаја и дела који се односи на интерпретацију података. Резултате самоевалуације требало би писати на начин који сматрате најадекватнијим, а било би пожељно да неке од приказаних техника користите за приказ података.

2.1. Ишикава дијаграм

Пошто се увиде проблеми након спроведене самоевалуације, требало би одредити најважнији (ограничени број) проблема којима ће се приступити у процесу школског развоја. Неке од тих проблема могуће је приказати путем Ишикава дијаграма који настоји да укаже школи на узроке који су довели до јављања проблема.

Ишикава дијаграм**Кратак опис методе**

Ишикава дијаграм је врста дијаграма који има за циљ да представи разлоге за дешавање неког догађаја, најчешће проблема у спровођењу и остваривању циљева. Носи име по јапанском професору који се бавио унапређењем индустријске производње, а његов дијаграм се користи и у анализи проблема који се јављају у образовном процесу. Ишикава дијаграм користи се како би се описао и структурисао низ фактора који су довели до одређене појаве или проблема. Ишикава дијаграм обично има облик рибље кости (в. Графикон 3).

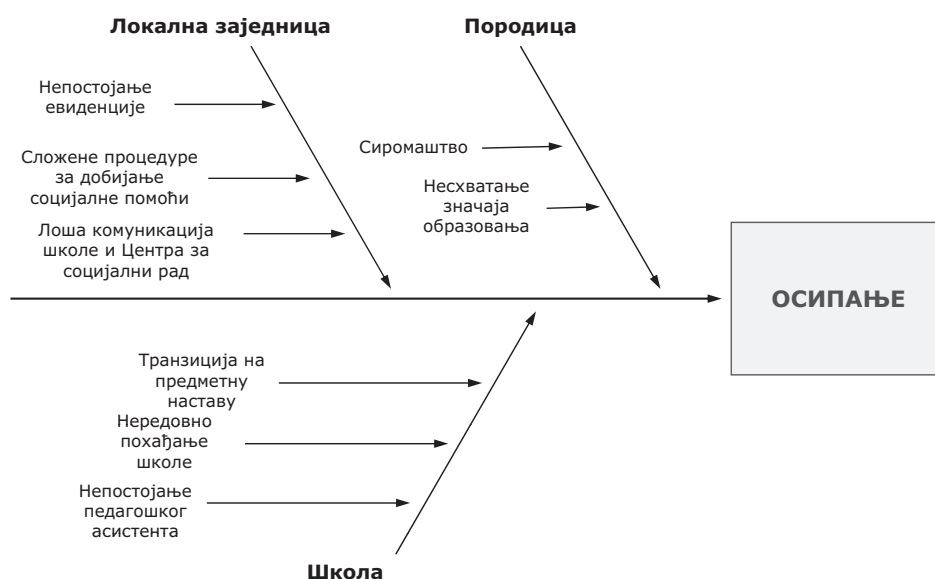
Чему служи?

Ишикава дијаграм служи за категоризацију и описивање фактора који су довели до одређене појаве и проблема.

Инструмент

На основу свих постојећих података прикупљених коришћењем инструментата може се приступити изради Ишикава дијаграма.

ИШИКАВА дијаграм - престанак похађања школовања детета из депривираних средина

Графикон 3. Пример Ишикава дијаграма

2.2. SWOT анализа

SWOT анализа се може користити за интеграцију налаза самоевалуације и њихово обједињавање на јасан, практичан и користан начин.

Кратак опис методе

SWOT анализа представља аналитичку методу којом се дефинишу кључни фактори који утичу на квалитет и ефикасност образовног процеса. Она се обавља преко матрице коју чине четири елемента: 1) снаге (S – **Strengths**), 2) слабости (W – **Weaknesses**), 3) шансе и могућности (O – **Opportunities**) и 4) опасности (T – **Threats**). У анализи спровођења инклузивног образовања у центру наше пажње је дете и његова добробит. У складу са тим, дефинишу се снаге које представљају унутрашње капацитете школе да спроводе успешно инклузивно образовање (нпр. постојање педагошког асистента, квалитетно израђени ИОП-и). Као слабости треба навести и анализирати све оне чиниоце које представљају недостатак унутрашњих капацитета и препреке које постоје унутар школе за успешно спровођење инклузивног образовања (нпр. велики број деце којима је потребна подршка, проблеми у сарадњи итд). Под шансама и могућностима подразумевају се сви они фактори ван школе који јој могу бити од помоћи (нпр. рад Центра за социјални рад, Интерресорне комисије) а под претњама сви фактори који делују ван школе и који могу имати негативан утицај на спровођење инклузивног образовања (нпр. тешкоће да се обезбеде потребна средства итд.).

Чему служи?

SWOT анализа служи томе да се идентификују чиниоци на општем нивоу који утичу на успешно спровођење инклузивног образовања.

Инструмент

Сви коришћени инструменти могу послужити за спровођење SWOT анализе која може представљати један од могућих начина за пружање завршних закључака.

3. Употреба резултата самоевалуације: унапређење школа за инклузију

3.1. Одређивање области и развојних циљева

Циљ сваке самоевалуације јесте идентификовање проблематичних тачака у раду школе, у овом случају, специфичније: идентификација проблема у спровођењу инклузивног образовања како би се могли формулисати кораци у превазилажењу препрека, кораци који воде решавању проблема.

3.2. Кораци ка унапређењу школа

Дефинисање корака који воде решавању проблема заправо подразумева дефинисање области у којој је неопходан додатан рад и подршка, што је блиско повезано са успостављањем дугорочних развојних циљева. Школски развојни план требало би писати са идејом како отклонити слабе тачке у школи у спровођењу инклузивног образовања.

3.3. Прикупљање примера добре праксе

Након идентификације проблема, као охрабрење, није лоше написати пример(е) добре праксе.

3.4. Развијање плана за унапређење школа

Након идентификовања области где је потребна подршка и где постоје проблеми и након идентификовања корака које је неопходно предузети како би се дати проблеми решили, требало би разрадити начине на које се дати кораци могу спровести. Требало би направити план и описати начине како ће школа превазићи сопствене слабости које је идентификовала.

Начини долажења до циља

- Проблем.
- Кратак опис методе превазилажења проблема.
- Инструменти и технике које ће бити коришћене.
- Како ће метода бити примењена?

Школски развојни план

Како ће се изменити Школски развојни план након спроведене самоевалуације оријентисане на инклузивно образовање?

4. Тешкоће у спровођењу самоевалуације: ваши утисци, предлози за побољшавање индикатора, рефлексије о процесу самоевалуације

У овом поглављу треба пружити рефлексије о процесу самоевалуације, о томе како је он текао и какав је квалитет индикатора и питања везаних за инклузивност школе. Да ли су се наметнула нека нова питања којих није било у почетној листи питања након изведене самоевалуације? Да ли бисте за нека питања користили друге технике прикупљања података? Да ли је било неупотребљивих питања? Која су то питања? Зашто су била неупотребљива? Шта вам је представљало проблем при спровођењу самоевалуације? Како би се процес самоевалуације могао побољшати? Каква би самоевалуација, по вашем мишљењу, унапредила инклузивност школе?

3.2. Формат извештаја о резултатима самоевалуације инклузивности школе

Следећи формат има циљ да јасно и сажето прикаже резултате самоевалуације школе и намеру да буде од помоћи као званичан образац који се може користити када екстерна евалуација дође у школу. Такође, има за циљ да на систематичан и јасан начин прикаже резултате самоевалуације и да тако буде од помоћи за лако креирање развојног плана.

ИЗВЕШТАЈ О САМОВРЕДНОВАЊУ

I. Опште информације о школи

Назив школе:			Национални регистарски број: <i>(уколико постоји)</i>				
Адреса школе:	Улица:	Град:					
Контакт подаци надлежне школске управе:							
Контакт подаци школе:	Телефон:	Факс:	Email:	Вебсајт:			
Име и презиме директора:							
Име и презиме руководиоца тима за самовредновање:							
Датум извештаја о самовредновању:							
Период трајања циклуса самовредновања:	Од: дан/месец/година	До: дан/месец/година					
Области квалитета <i>Означите (+) изабране области квалитета за текући циклус самовредновања</i>	1. Школски програм и годишњи план рада	2. Настава и учење	3. Образовна постигнућа ученика	4. Подршка ученицима	5. Етос	6. Организација рада школе и руковођење	7. Ресурси

II. Остали подаци

Екстерне посете	Датуми	Области квалитета евалуиране током посете
Спољашње вредновање		
Праћење рада колега једнаких по образовању и позицији		
Педагошко-инструктивни увид и надзор		
Саветник – спољни сарадник		
Просветни саветник у посети као део подршке самовредновању		
Просветна инспекција		
Остале екстерне посете		

Одлука о тематској самоевалуацији – инклузија:	1. Школски програм и годишњи план рада	2. Настава и учење	3. Образовна постигнућа ученика	4. Подршка ученицима	5. Етос	6. Организација рада школе и руковођење	7. Ресурси
Поред друге области, означите још две изабране области							

III. Чланови тима за тематско самовредновање – инклузија

Тим	Име и презиме	Позиција нпр. наставник, ученик, родитељ, послодавац
Тим за самовредновање		

IV. Контекст

Имајте на уму да за потребе самовредновања и спољашњег вредновања школе треба да дају **кратак опис** школе и њеног рада, као и опис оних елемената у раду школе који се односе на инклузивну културу, политику и праксу. У овом делу приказује се и резиме напретка и побољшања квалитета које је школа постигла у досадашњим циклусима самовредновања и развојног планирања, на пример, школа би требало укратко да наведе која су побољшања спроведена у односу на извештај о спољашњем вредновању и самовредновању.

Опис

V. Кључне снаге и слабости

У овом делу наводи се неколико **кључних снага** и **кључних слабости** за изабране области квалитета у оквиру тематског самовредновања. Кључне снаге се односе на оне аспекте који заиста издвајају школу у односу на друге школе, док се кључне слабости односе на оне аспекте који имају негативан утицај на учење или на оне где је ниво квалитета рада школе испод очекиваног.

Кључне снаге и слабости дефинишу се на основу остварености стандарда и индикатора који се односе на инклузивност школе, а доказују се на основу листе доказа и ситуација описаних у приручнику „Колико је инклузивна наша школа?“.

Кључне снаге	Кључне слабости
--------------	-----------------

VI. Резиме закључака и мера

На основу података добијених током процеса самоевалуације, потребно је сумирати спроведени поступак, најважније налазе и закључке и мере које би требало предузети ради унапређења инклузивности школе.

--

Потписи одговорног особља: <i>(може бити и само потпис директора)</i>	Директор:	Руководилац тима за самовредновање:
---	------------------	--

3.3. Пример школског извештаја о процесу самоевалуације инклузивности школе – ОШ „Вук Караџић“, Београд

ИЗВЕШТАЈ О ПРОЦЕСУ САМОЕВАЛУАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОСТИ ШКОЛЕ

Сузана Деретић, психолог
Светлана Брека, учитељица
Снежана Костадиновић, наставница српског језика и књижевности
Бранко Вучендић, педагог

1. Школска самоевалуација

1.1. Резиме резултата самоевалуације. – У школи постоји пракса утврђивања додатне образовне подршке, мада већина наставника не разуме довољно терминологију која је везана за инклузивно образовање и не сналази се у процедурама, подели задужења и одговорности, редовном ажурирању и изменама података у документима (плановима, профилима, ИОП-има, педагошкој евиденцији наставника и сл.). Школа настоји да пружи квалитетно образовање за све ученике, али се у томе прилично ослања на сопствене снаге, без добијања потребне додатне подршке која је Законом прописана. Постоји позитивна атмосфера за рад на часу, користе се различити облици и методе рада, мада уз методолошке и друге тешкоће у диференцираном раду. Настоји се да се омогући да се сви ученици осећају физички и емотивно безбедно како би могли да учествују у раду и да напредују у учењу и развоју. Формативно оцењивање је недовољно заступљено. Настава је традиционалнија у старијим разредима, мада ученици остварују образовне стандарде. Не постоји институционализован надзор активности везан за инклузивно образовање.

1.2. Самоевалуација – како смо је спровели? Након анализе понуђених доказа и описа ситуација, направљена су питања за анкете и интервјуе као и тврдње за скале процене и за протокол за посете часовима (додатне, поред постојећих, које су везане за инклузију). Затим је испланирано испитивање циљних група, потом обрада резултата и њихова анализа у односу на дате доказе и индикаторе, са приказом и израдом извештаја и попуњавање датих формулара, уз поделу задужења.

2. Сумирање и анализирање резултата самоевалуације

2.1. SWOT анализа

- Наше СНАГЕ су: настојање и труд наставника да пруже квалитетно образовање за све ученике, да охрабре ученике и родитеље да прихвате ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, да створе подстицајну атмосферу за рад; саветодавна и друга помоћ психолога и педагога, посебно у изради педагошких профила и ИОП-а, као и у ангажману на добијању додатне подршке и сарадњи са родитељима.
- Наше СЛАБОСТИ су: велики број ученика у одељењима, непостојање потребне додатне подршке од стране Интерресорне комисије (ИРК), недовољно времена за рад са децом која немају педагошког или персоналног асистента, неразумевање терминологије везане за инклузивно образовање и несналажење у процедурама,

подели задужења и одговорности, редовном ажурирању и изменама података у документима.

- Наше ШАНСЕ И МОГУЋНОСТИ су: боља сарадња са ИРК која одобрава потребну додатну подршку или ангажовање школе у добијању потребне додатне подршке на други начин (од стране родитеља, општине, одговарајућих волонтера, пројеката у којима школа учествује, других институција или установа са којима сарађује), интерна обука о инклузији (процедурама, задужењима, одговорности, могућностима), усавршавање на семинарима, издвајање приоритета на нивоу школе у погледу задужења запослених, надзор активности везан за инклузивно образовање.
- Наше ОПАСНОСТИ су: тешкоће да се обезбеде потребна наставна средства, уџбеници, педагошки и персонални асистенти и друга додатна подршка (неодобравање или неблаговремено пружање подршке), преоптерећеност наставника и стручних сарадника, тешкоће у обезбеђивању атмосфере за рад и омогућавању да се сви ученици осећају физички и емотивно безбедно како би могли да учествују у раду.

2.2. Наш начин за приказ анализе података

Резултати спроведеног процеса самоевалуације у односу на дате доказе у области **НАСТАВА И УЧЕЊЕ**:

- У школи постоји пракса утврђивања додатне образовне подршке, али више од половине анкетираних наставника не разуме терминологију која је везана за инклузивно образовање.
- Стручни сарадници школе укључени су у праћење развоја све деце у првом разреду.
- Наставници редовно израђују и примењују инструменте за дијагностичко процењивање (што потврђују сви наставници, директор и стручни сарадници, педагошки асистент и родитељи ученика са сметњама у развоју). ИОП-и су израђени на основу педагошког профила ученика. Већина наставника, поред тестова, писаних и усмених провера, вредновања практичних радова и вежби, у праћењу напредовања ученика са сметњама у развоју користи и податке добијене од њихових родитеља и педагошког или персоналног асистента.
- Не ажурирају се редовно сви педагошки профили на основу резултата посматрања наставника и других релевантних података (10 од 18 наставника сматра да се редовно ажурирају и наводи начине на које се осигурава квалитетан тимски рад у прикупљању података за педагошки профил ученика, док остали или не знају или сматрају да се нередовно ажурирају).
- Наставне методе и организација учења на часу омогућавају диференциран рад са целим одељењем. Наставници користе различите методе учења, организују и прилагођавају рад према потребама ученика и циљевима учења и часа, што показују резултати анкете, као и протокола са посете часу, и педагошка евиденција наставника.
- Наставне методе и организација учења на часу омогућавају индивидуализован приступ у раду са ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом, с тим што понекад наставници не могу да посвете онолико времена колико је то потребно детету које нема персоналног или педагошког асистента, а којем је потребна та врста додатне подршке. Већина наставника, поред евиденције у дневнику, има и белешке о напредовању ученика, укључујући и оне са сметњама у развоју, али не постоји стандардизован начин за бележење запажања наставника током систематског праћења ученика са сметњама у развоју. Неактивни ученици, ученици са

тешкоћама у учењу и ученици са сметњама у развоју охрабрују се да учествују у раду на часу.

- Наставници подржавају једни друге у учењу, примени и праћењу примене нових метода рада са ученицима. Наставници размењују искуства у раду, посебно са ученицима са сметњама у развоју и тешкоћама у учењу. Методолошке и друге тешкоће са којима се сусрећу у диференцираној настави јесу: недостатак наставних средстава, уџбеника и учила, застареле технологије, недостатак времена за различите образовне и васпитне потребе ученика, време потребно за израду диференцираног материјала...
- Групни облик рада и учења користи се за развој сарадње и комуникације између ученика са сметњама у развоју и остале деце у одељењу. Наставници користе различите методе и облике рада у настави. Групни облик рада и рад у пару, поред најчешће коришћеног индивидуалног и фронталног, више се користе у следећим предметима: српски језик, музичка култура, ликовна култура, историја, свет око нас, познавање природе и друштва, енглески и француски језик, физичко васпитање, а ређе у математици, физици и хемији. Користе се методе за које наставници сматрају да највише одговарају циљевима часа: демонстрација, писани радови, рад на тексту, графичке методе, цртежи, игра улога, практични рад и вежбе, компјутерски и сл. У настави млађих разреда чешће се користе презентације и програмиране наставне јединице (које постоје и у математици, физици, хемији) јер располажу и са више наставних средстава (РС – рачунари, *note-book* рачунари, телевизори). Наставници користе методе које активирају највећи број ученика.
- Наставници стварају позитивну атмосферу у учионици где се ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом осећају физички и емотивно безбедно и где могу да учествују у раду. Наставници подстичу ученике да се ангажују, учествују и преузимају иницијативу (што потврђују сви наставници, педагошки асистент, директор и стручни сарадници, 86 од 104 ученика и 28 од 33 родитеља, док остали или одговарају негативно или не знају) похвалама, разговором, оценама, прикључивањем групи, задавањем посебних задатака. Дневни и месечни планови рада подложни су променама због посебности ученика, мада то није увек видљиво у писаној форми.
- Утврђеним правилима понашања школа настоји да омогући да се сви ученици осећају физички и емотивно безбедно како би могли да учествују у раду, али није довољно само да постоје правила понашања наводећи као разлоге то што се правила не примењују, не кажњавају одговарајуће прекршиоци, не удаљују са наставе, што не постоји персонални/педагошки асистент за ученике са поремећајем понашања, што не постоји одговарајућа сарадња са родитељима... Сви наставници охрабрују ученике да прихвате ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом и да развију позитиван став према њима.
- У школи је развијено дијагностичко и сумативно, али не и формативно оцењивање. Не даје се увек повратна информација, похвала, смернице за даље учење... Преиспитује се узрок неуспеха ученика да би се утврдили његови узроци. При оцењивању наставник узима у обзир могућности и залагања ученика и знања процењује на различите начине, ценећи активности и доприносе сваког ученика. Награђује се резултат учења, учинак, труд и напредак ученика (што сматра 95 од 104 ученика, 27 од 33 родитеља, као и сви наставници, педагошки асистент, директор и стручни сарадници), и то: похвалама, оценама, стикерима, додатним материјалом који интересује ученика ради одржавања и подстицања мотивације...
- Током наставе подстиче се и прати социјални и емоционални развој ученика. У настави, а посебно у ваннаставним активностима, подстиче се развој социјалних вештина и самопоштовања (што мисли 73 од 104 ученика, 29 од 33 родитеља и сви

наставници, педагошки асистент, директор и стручни сарадници) и то, пре свега, у групном раду, раду у пару, путем игровних активности, заједничких задатка, одавањем признања за успешно изведене задатке, оценама, похвалама, пажљивим слушањем кад се дете обраћа наставнику, уважавањем његових предлога, идеја, продуката рада...

Резултати спроведеног процеса самоевалуације у односу на дате доказе у области ПОСТИГНУЋА:

- Успех ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом показује да су остварени образовни стандарди (што укључује и измењене стандарде постигнућа). Анализира се напредак који постиже ученик који учи на основу ИОП-а (што потврђују сви наставници, педагошки асистент, директор и стручни сарадници, као и родитељи таквих ученика), као и напредак ученика који уче кроз индивидуализованог начина рада. Разлике у напредовању ученика са сметњама у развоју и напретку осталих ученика, као и мање постигнуће ученика са сметњама у развоју, нису само због сметњи у развоју, већ и због других фактора: непостојање потребне додатне подршке (персонални/педагошки асистент, одговарајући уџбеници и материјал, немогућност да наставник посвети довољно времена таквом ученику, немогућност организације рада у малој групи).

Резултати спроведеног процеса самоевалуације у односу на дате доказе у области ОРГАНИЗАЦИЈА РАДА ШКОЛЕ И РУКОВОЂЕЊЕ:

- У школи се примењује пракса оснаживања родитеља како би њихов ауторитет у процесу доношења одлука, посебно оних које се односе на образовање ученика са сметњама у развоју, био прихваћен. Родитељи се информишу о могућностима и алтернативама за образовање њихове деце путем разговора са наставницима, директором и стручним сарадницима, а на исти начин решавају се и проблеми који се јављају у односу на ауторитет родитеља у процесу доношења одлука. Пре него што уведе неке измене у раду са ученицима са сметњама у развоју, школа, углавном, консултује родитеље за мишљење (што потврђују и родитељи ученика са сметњама у развоју). Родитељи ученика добијају од наставника и стручних сарадника, углавном, јасне савете о томе како да помогну свом детету у школском раду код куће (што потврђују и родитељи ученика са сметњама у развоју).
- У школи се не обезбеђује у довољној мери одрживост и неопходна интерна сарадња везана за процес образовања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом. Не постоји институционализовани интерни надзор активности које су везане за инклузију у образовању, али праћење тих активности постоји. Годишњи план рада школе и Школски развојни план измењени су на основу резултата мониторинга. Већина наставника (15 од 18) не зна или не даје одговор на питање који су начини процене интегрисаног рада са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом унутар школе, док остали, поред директора и стручних сарадника, наводе да су то: разговори са психологом и педагогом школе, посете часовима, процене током размене мишљења на састанцима Тима за инклузивно образовање, стручним и одељењским већима. Већина наставника (14 од 18) зна све чланове Тима за инклузивно образовање. Подела задужења међу члановима Тима не постоји. Наставнички колективи су посвећени активностима у вези са инклузијом.
- Унутар школе постоји професионална подршка раду наставника са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом или било каквим тешкоћама у учењу, мада не у потпуности јер Интерресорна комисија није обезбедила персоналног асистента за сву децу којој је потребан. У школи ради персонални асистент којег су родитељи ангажовали и који на часу са дететом ради посебне задатке, према педагошком профилу и када је потребно, изводи га са наставе. У старијим раз-

редима постоји потреба за педагошким асистентом или, бар, личним пратиоцем за једног ученика, али од Интерресорне комисије још није стигло одобрење, а родитељи не могу да ангажују неког у том својству, тако да они долазе и реагују када је то потребно.

3. Употреба резултата самоевалуације: унапређење школе за инклузију

3.1. Који су наши циљеви на основу резултата самоевалуације?

Циљеви на основу резултата самоевалуације јесу одржавање позитивне праксе и одстрањивање уочених слабости школе. Оно што морамо да урадимо јесте:

- да наставници знају која врста информација, из којих извора доприноси изради педагошког профила,
- да се педагошки профили редовно ажурирају,
- да се стандардизује начин за бележење запажања наставника током систематског праћења ученика са сметњама у развоју,
- да дневни и месечни планови рада евидентно буду подложни променама због посебности ученика,
- да се омогући да се сви ученици осећају физички и емотивно безбедно како би могли да учествују у раду,
- да се развије формативно оцењивање,
- да се у довољној мери обезбеди одрживост и неопходна интерна сарадња везана за процес образовања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, тј. да постоји институционализовани интерни надзор активности које су везане за инклузију у образовању и подела задужења међу члановима Тима за инклузивно образовање.

3.2. Како ћемо да их остваримо?

Мере које школа планира да предузме јесу:

- интерна обука о инклузији (која врста информација, из којих извора доприноси изради педагошког профила, ко чини тим за додатну подршку, када се израђује ИОП, које су процедуре, задужења, одговорности, могућности и сл.), усавршавање на семинарима или разменом искустава са колегама у школи или из других школа,
- стандардизација начина за бележење запажања наставника током систематског праћења ученика са сметњама у развоју,
- упућивање наставника на то да дневне и месечне планове рада у писаној форми могу мењати због посебности ученика,
- тражење потребне додатне подршке од ИРК или на други начин (од родитеља, општине, одговарајућих волонтера, преко пројеката у којима школа учествује, других институција или установа са којима сарађује),
- захтевање и подстицање наставника на формативно оцењивање (да прате напредак ученика у свим фазама наставног процеса, да дају редовно повратну информацију, похвале, смернице за даље учење...
- увођење институционализованог интерног надзора активности које су везане за инклузију у образовању и подела задужења међу члановима Тима за инклузивно образовање, издвајање приоритета на нивоу школе у погледу задужења запослених и равномерне оптерећености.

Ове мере постаће део школског развојног плана.

3.3. У чему смо добри? (примери добре праксе)

У школи, углавном ослањајући се на сопствене снаге и на сарадњу и помоћ психолога и педагога, наставници настоје да пруже квалитетно образовање за све ученике, да створе подстицајну атмосферу за рад, да охрабре ученике и родитеље да прихвате ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, у чему прилично успевају без потребне законски прописане додатне подршке. Подстичу се ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом на учење, учешће на такмичењима, конкурсима, приредбама... На пример, захваљујући индивидуализованом начину рада са учеником који не види, прилагођени су комуникацијски канали да би ученик могао да стиче знања јер нема све уџбенике, иако су тражени и, након две године, одобрени, али не постоје у штампаној форми на Брајевом писму. Због развијеног мотива постигнућа, он је подстакнут да учествује на такмичењу из биологије где је освојио другу награду на општинском и трећу на градском нивоу, уз обезбеђивање подршке коју је школа тражила од организатора такмичења. Такође, подстакнут је да учествује у инструменталном извођењу класичних композиција, у дуету са братом који има оштећење вида, на школским приредбама или презентацијама школе. Сви ученици са сметњама у развоју интегрисани су у колектив, прихваћени и друга деца се са њима радо друже и позивају их у игру. У већини, изузетна је сарадња са родитељима ове деце.

4. Тешкоће у спровођењу самоевалуације: ваши утисци, предлози за побољшавање индикатора, рефлексије о процесу самоевалуације

4.1. Да ли бисте за нека питања користили друге технике прикупљања података?

На почетку је поменуто да су и друге технике могле да се користе за дата питања (интервју је погодан због могућности потпитања и појашњења, али је временски неекономичан осим ако се ради са групом науштрб поузданости података), једино што је за млађу децу упутније користити интервју него анкете или друго.

4.2. Како би се процес самоевалуације могао побољшати?

Бољом организацијом и надзором активности и одвијањем процеса у време кад школи више одговара (погоднији термини су: октобар, новембар, фебруар, март) уз више времена за реализацију.

4.3. Каква би самоевалуација, по Вашем мишљењу, унапредила инклузивност школе?

Евалуација која се односи на:

- то да ли се добија додатна подршка која је прописана актима, тј. да ли се у пракси остварује,
- ажурност у добијању додатне подршке која је неопходна (тек након две године добили смо једно решење),
- дефинисаност процедура након добијања решења Интерресорне комисије (нпр. решењем су одобрени уџбеници на Брајевом писму, али нема уџбеника, дакле, где школа да их тражи и добије), као и персоналног или педагошког асистента, за које незванично знамо да их ретко одобравају, а потребни су – искуство неких развијених земаља је да имају по два асистента на једно дете са сметњама у развоју које је на настави са њим и помаже му током индивидуалног рада, а ми тешко можемо опште неког да добијемо.

Додатак: неки од креираних инструмената

АНКЕТА ЗА УЧЕНИКЕ (могуће је заокружити више одговора):

1. Ко се, осим наставника, укључује у праћење напредовања ученика?
 - родитељи
 - педагог или психолог школе
 - стручњаци ван школе
 - наставници
 - педагошки/персонални асистент
 - неки други
2. На који начин ти ове особе пружају подршку?
 - саветима мени или мојим родитељима
 - посебним третманима
 - на основу праћења предлажу наставницима шта и како да примењују у раду са њима
 - нешто друго, шта? (допишите)
3. Које поступке праћења и вредновања рада ученика користе наставници?
 - кратке белешке и коментар о раду
 - резултате тестирања
 - дају повратну информацију о раду
 - оцењивање степена усвојености знања и разумевања
 - оцењивање примене стечених знања и вештина
 - знање ученика процењује се на различите начине (усмено, тестом, писменим вежбама, практичним вежбама...)
 - при оцењивању узима се у обзир залагање ученика
 - при оцењивању узимају се у обзир могућности ученика
 - оцењивање се користи за процену ефикасности наставе и рада ученика и даље планирање рада
 - информисање родитеље о раду ученика
4. Да ли наставници користе методе које активирају највећи број ученика, а посебно ученике којима је потребна додатна помоћ у учењу?
5. Да ли се неактивни ученици, ученици са тешкоћама у учењу и ученици са сметњама у развоју охрабрују да учествују у раду на часу?
6. Да ли наставници користе различите облике и методе рада и наставна средства (групни рад, рад у пару, индивидуални, игра улога, практични рад, демонстрација, писани радови, рад на тексту, графички прикази, цртежи, DVD снимци, постери, слике, компјутерски програми и сл.)? Подвући оно што најчешће користе или дописати и навести у настави којих предмета се највише користе.
7. Колико често их користе?
 - сваког часа
 - више пута недељно
 - више пута месечно
 - никад
 - више часова дневно
 - једном недељно
 - једном месечно
8. Да ли и како наставници подстичу ученике да се ангажују, учествују у раду на часу и преузму иницијативу?
9. Да ли постоје правила која регулишу понашање у учioniци и која су?
10. Да ли се сви ученици осећају физички и емотивно безбедни да могу да учествују у раду? Ако не, образложити зашто је тако и шта би требало учинити да се тако осећају.
11. Да ли се и како награђује резултат учења, учинак, труд и напредак ученика?
12. Да ли се у настави подстиче развој социјалних вештина (сарадња, комуникација, слушање, уважавање другог, толеранција и сл.) и самопоштовања ученика?

АНКЕТА ЗА ДИРЕКТОРА И СТРУЧНЕ САРАДНИКЕ

1. Која врста информација, из којих извора, доприноси развоју образовног профила деце у разреду?
2. Који стручњаци се, осим наставника, укључују у праћење развоја и напредовања ученика, посебно првака?
 - педагог школе
 - педагошки асистент
 - психолог школе
 - стручњаци ван школе
 - неки други, који?
3. На који начин ови стручњаци пружају додатну подршку?
 - саветима и радом са ученицима
 - саветима и сарадњом са родитељима
 - на основу праћења предлажу наставницима шта и како да примењују у раду са њима
 - сарадњом са стручњацима који ван школе раде са конкретним дететом са сметњама у развоју
 - сарадњом са Интерресорном комисијом
 - сарадњом са другим институцијама које могу да пруже одговарајућу додатну подршку (уџбенике, обуку...)
 - нешто друго, шта? (допишите)
4. Да ли су ИОП-и израђени на основу педагошког профила ученика са сметњама у развоју?
5. Да ли на нивоу школе постоји стандардизован начин за бележење запажања наставника о напредовању током систематског праћења ученика са сметњама у развоју?
6. Да ли се педагошки профил редовно ажурира на основу резултата посматрања наставника и других релевантних података?
7. На који начин се осигурава квалитетан тимски рад у прикупљању података за педагошки профил ученика?
8. Које су методолошке и друге тешкоће са којима се сусрећу наставници у диференцираној настави?
9. Ако правила понашања нису довољна да се сви ученици осећају физички и емотивно безбедно у школи, зашто нису и шта би требало учинити да се осећају безбедно како би могли да учествују у раду?
10. Да ли се приликом организовања наставе ван учионице обезбеђују услови за учење ученицима са сметњама у развоју?
11. Да ли се анализира напредак у учењу који постиже ученик који учи на основу ИОП-а?
12. Да ли се анализира напредак у учењу који постиже ученик који учи путем индивидуализованог начина рада?
13. Ако на напредак у учењу ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом утиче нешто друго осим саме сметње или инвалидитета, навести шта је то што утиче?
14. Шта би помогло ученику са сметњама у развоју и инвалидитетом да боље напредује осим индивидуализованог начина рада или ИОП-а?
 - помоћ персоналног асистента на часу
 - помоћ педагошког асистента на часу
 - рад у малој групи
 - помоћ и сарадња родитеља
 - одговарајући уџбеници
 - нешто друго, шта?
15. Да ли информисете родитеље и како о могућностима и алтернативама за образовање њихове деце?

16. Које су карактеристичне потребе деце са сметњама у развоју и инвалидитетом које изискују професионалну подршку за наставнике?
17. Да ли постоји институционализовани интерни надзор активности које су везане за инклузију у образовању?
18. Да ли су школски програм, развојни план или годишњи план рада школе измењени на основу резултата мониторинга и/или самоевалуације?
19. Који су начини процене интегрисаног рада са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом унутар школа?
20. Ко су чланови инклузивног тима и која је подела задужења међу члановима?
21. У којој мери су наставнички активи посвећени активностима у вези са инклузијом?
22. Ако у школи раде педагошки асистенти, на који начин подржавају рад наставника?
23. Који се проблеми јављају кад је у питању решавање потреба наставника за интерном подршком?
24. На који начин стручне школске службе подржавају рад наставника у појединачном развоју деце?

3.4. Пример школског извештаја о резултату самоевалуације инклузивности школе – ОШ „Деспот Стефан Лазаревић“, Београд

ИЗВЕШТАЈ О САМОВРЕДНОВАЊУ

Марија Тодоровић, проф. разредне наставе (помоћник директора)

Марина Пепин, проф. математике

Снежана Вујичић, проф. разредне наставе

Загорка Боснић, педагог школе

Гордана Миздрак Јоксимовић, психолог школе

I. Опште информације о школи

Назив школе:	ОШ „Деспот Стефан Лазаревић“		Национални регистарски број: (уколико постоји)		
Адреса школе:	Улица: Нова бр. 15		Град: Београд		
Контакт подаци надлежне школске управе:	Школска управа Београд Захумска бр. 14				
Контакт подаци школе:	Телефон: 011/342-98-75 011/342-98-72	Факс: 011/342-98-72	Email: despotstefan@sezampro.rs	Вебсајт: www.despotos.edu.rs	
Име и презиме директора:	Зорица Здравковић Јовановић				
Име и презиме руководиоца тима за самовредновање:	Марија Тодоровић				

Датум извештаја о самовредновању:	9. 7. 2013.						
Период трајања циклуса самовредновања:	Од: 15. 4. 2013.		До: 15. 6. 2013.				
Области квалитета Означите (+) изабране области квалитета за текући циклус самовредновања	1. Школски програм и годишњи план рада	2. Настава и учење	3. Образовна постигнућа ученика	4. Подршка ученицима	5. Етос	6. Организација рада школе и руковођење	7. Ресурси
		+		+	+		

II. Остали подаци

Екстерне посете	Датуми	Области квалитета евалуиране током посете
Спољашње вредновање	26. 2. 2012. до 28. 2. 2012.	Све области дефинисане <i>Стандардима квалитета рада установе.</i>
Праћење рада колега једнаких по образовању и позицији		
Педагошко-инструктивни увид и надзор	Март 2009.	Наставни процес

Екстерне посете	Датуми	Области квалитета евалуиране током посете
Саветник – спољни сарадник		
Просветни саветник у посети као део подршке самовредновању		
Просветна инспекција	15. 10. 2012.	Припремљеност установе за рад у новој школској години.
Остале екстерне посете		

Одлука о тематској самоевалуацији – инклузија:	1. Школски програм и годишњи план рада	2. Настава и учење	3. Образовна постигнућа ученика	4. Подршка ученицима	5. Етос	6. Организација рада школе и руковођење	7. Ресурси
<i>Поред друге области, означите још две изабране области</i>		+		+	+		

III. Чланови тима за тематско самовредновање – инклузија

Тим	Име и презиме	Позиција <i>нпр. наставник, ученик, родитељ, послодавац</i>
Тим за самовредновање	Марија Тодоровић	Проф. разредне наставе (помоћник директора)
	Марина Пепин	Проф. математике
	Снежана Вујичић	Проф. разредне наставе
	Загорка Боснић	Педагог школе
	Гордана Миздрак Јоксимовић	Психолог школе

IV. Контекст

Имајте на уму да за потребе самовредновања и спољашњег вредновања школе треба да дају **кратак опис** школе и њеног рада, као и опис оних елемената у раду школе који се односе на инклузивну културу, политику и праксу. У овом делу приказује се и резиме напретка и побољшања квалитета које је школа постигла у досадашњим циклусима самовредновања и развојног планирања, на пример, школа би требало укратко да наведе која су побољшања спроведена у односу на извештај о спољашњем вредновању и самовредновању.

Опис

Основна школа „Деспот Стефан Лазаревић“ налази се у насељу Миријево у Београду. Школу похађа 1.330 ученика од којих је 158 ученика ромске националности. Школа је опремљена савременим намештајем, техничким и наставним средствима, што омогућава постизање резултата у наставним и ваннаставним активностима. Око 60% родитеља има средњу стручну спрему, са високом стручном спремом је 15%, са вишом око 10%, а око 15 % има основно или је без икаквог формалног образовања.

Школа је укључена у велики број пројеката (од 2001. године) који за циљ имају стварање позитивне климе и подстицајног окружења, а посебно за интеграцију ромских ученика у редован систем основног образовања. Са Заводом за унапређење образовања и васпитања од 2006. до 2008. године реализовали смо Оглед *Увођење асистента-сарадника у редовну наставу другог и трећег разреда основне школе*. Асистенти су били студенти завршне године Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију и студенти Учитељског факултета (њих 12). Циљ је био побољшање успеха у савлађивању наставног градива код деце са специфичностима или потешкоћама у праћењу и усвајању наставног градива и њихово активно укључивање у даљи процес образовања.

Учествовали смо у сарадњи са НВО „Мали принц“ у пројекту *Свет је саздан од различитости*, 2007–2008. године, који је подразумевао увођење ромских асистената у наставу ради обезбеђивања бољих постигнућа и квалитетније интеграције ромских ученика првог и другог разреда. Већ после две године уочили смо напредак у редовности похађања и успеху ученика. Аплицирали смо за доделу педагошког асистента. Већ неколико година у нашој школи раде два педагошка асистента (једног финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја, а другог ГО Звездара). Учествовали смо и у пројекту Европске уније и Министарства просвете *Образовање за све*. Са Удружењем грађана „Мали принц“ припремили смо и изводили позоришну представу ВАРЕСО АВЕР у којој су учествовали ученици ромске и неромске националности, а тема је била прерана удаја ромских девојчица и искључивање из даљег тока образовања.

Реализујемо програме са Удружењем грађана „Наша деца“, које обухвата децу ометену у развоју, и радимо са њима на великом броју активности које подразумевају креативност као средство инклузије.

У рад са ученицима којима је потребна додатна подршка у учењу укључен је Мобилни тим из СОШ „Бошко Буха“, што је резултат пројектне активности коју школа реализује са специјалним педагогом и дефектолозима СОШ „Бошко Буха“ већ две године.

Све ове активности и пројекти у којима смо учествовали као и велики број семинара које су наставници похађали, а чија је тема била сензитивизација за проблеме интеграције Рома, допринели су већем ангажовању наставника, ученика и родитеља и јачању партнерских односа између школе и породица ромске деце, што је донедавно био велики проблем. И даље постоје проблеми у комуникацији, али не у оној мери у којој је то било изражено до пре неколико година.

Оно што је наш највећи проблем у овом тренутку јесте одлазак читавих ромских породица у иностранство и непохађање наставе, што у великој мери отежава рад наставника и ученика. За такве ученике, који се поново појаве после неколико месеци, неопходно је радити план надокнаде пропуштеног, прилагођавање садржаја и индивидуализовати наставни процес. У току идуће школске године израђиваће се, плански и континуирано, специфични компензаторни програми за такве ученике.

Учествовали смо и на Међународној конференцији земаља Западног Балкана у августу 2012. у Тирани на тему антидискриминације. У августу 2013. учествовали смо на Другој међународној конференцији у Пећи на тему антидискриминације у основним школама.

Сматрамо да у наредном периоду треба више да радимо на индивидуализацији наставног процеса. Наставници ће, у складу са могућностима, посећивати већи број семинара на тему инклузивног образовања и израде индивидуалних образовних планова.

Спољашње вредновање школе било је спроведено од 26. до 28. фебруара 2013. Целокупан рад школе оцењен је оценом 4. У складу са извештајем који су сачинили чланови Тима за спољашњу евалуацију, направљен је план унапређења наставе који биће саставни део Годишњег плана рада. Резултати побољшања биће видљиви тек у наредној школској години.

V. Кључне снаге и слабости

У овом делу наводи се неколико **кључних снага** и **кључних слабости** за изабране области квалитета у оквиру тематског самовредновања. Кључне снаге се односе на оне аспекте који заиста издвајају школу у односу на друге школе, док се кључне слабости односе на оне аспекте који имају негативан утицај на учење или на оне где је ниво квалитета рада стручне школе испод очекиваног.

Кључне снаге и слабости дефинишу се на основу остварености стандарда и индикатора који се односе на инклузивност школе, а доказују се на основу листе доказа и ситуација описаних у приручнику „Колико је инклузивна наша школа?“.

Кључне снаге

У школи је развијена пракса додатне образовне подршке за децу којима је таква помоћ потребна

Наставници подржавају једни друге у учењу, праћењу и примени нових метода рада са ученицима

Кључне слабости

Наставне методе и организација часа не омогућавају индивидуализован приступ у раду са ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом на свим часовима

Исти стандарди и очекивања нису примењени према Ромима и неромској деци

Кључне снаге	Кључне слабости
<p>Утврђена правила понашања су таква да обезбеђују да се сви ученици осећају физички и емотивно безбедни и могу да учествују у раду</p> <p>У школи се спроводи дијагностичко, формативно и сумативно оцењивање</p> <p>Школа обезбеђује и друге видове подршке за ученике који су у надлежности других сектора</p> <p>Постоји конструктивна сарадња између школа и невладиних организација које се баве образовањем</p> <p>Школа прати потенцијални дискриминаторски третман ромске деце</p> <p>У школи се подстиче лични, професионални и социјални развој ученика</p> <p>Родитељи су добро информисани и укључени не само у процес одлучивања него и као сарадници у реализацији неких наставних и ваннаставних активности</p> <p>Сарадња са локалном заједницом и другим школама</p>	<p>Немогућност пружања адекватне подршке ученицима ромске националности због нередовног похађања наставе</p> <p>Компликована процедура за добијање сагласности за израду ИОП-а (рад Интерресорне комисије)</p> <p>Континуирано и планско вредновање и оцењивање нису увек у функцији учења и развоја ученика</p>

VI. Резиме закључака и мера

На основу података добијених током процеса самоевалуације, потребно је сумирати спроведени поступак, најважније налазе и закључке и мере које би требало предузети ради унапређења инклузивности школе. (У припреми резимеа треба користити Упутство које сте добили на обуци.)

На Педагошком колегијуму и Наставничком већу сви наставници су упознати са реализацијом пројекта *Мониторинг инклузивних образовних пракса* (Колико је инклузивна наша школа?) који ће се реализовати у наредном периоду. Области у којима ће се вршити самовредновање јесу: *Настава и учење, подршка ученицима и Етос*.

Тим за инклузију школе направио је упитнике за наставнике, ученике и родитеље.

Анализа прикупљених података указала је на подручја евалуираних области које треба развијати.

То су, пре свега, јачање компетенција наставника у области инклузије. Велики број њих сматра да нису довољно обучени за рад са децом која имају специфичне потешкоће. Указују и на већу потребу ангажовања стручних служби у школи, али и ван ње, приликом праћења и вредновања напредовања ученика који имају потешкоће у савладавању градива. Такође, сматрају да приликом израде неопходних материјала за рад морају добити смернице од стручњака који одређену област боље познају.

Неопходно је да наставници више подстичу вршњачку подршку за ученике који спорије напредују. Такође, важно је више радити на индивидуализацији наставе (различити облици рада и методе) како би се она у што већој мери приближила свим ученицима подједнако.

Неопходно је да се више развија пракса оцењивања ученика кад год за то постоји прилика, и то комбиновањем дијагностичког, сумативног и формативног оцењивања.

У вези с тим, школа ће, својим Годишњим планом стручног усавршавања наставника, планирати стручне обуке за што већи број наставника из области инклузије и израде ИОП-а. Такође, стручни сарадници, приликом редовних обилазака часова, посебно ће обратити пажњу на примену ИОП-а, диференцирану наставу и индивидуализацију у настави.

Главна потешкоћа са којом се сусрећемо у овом периоду јесте нередовно похађање наставе због одлазака у иностранство – на дужи период ученика ромске националности. За такве ученике се по повратку организују допунски часови, али немамо плански и континуиран компензаторски

програм јер је немогуће временски планирати повратак таквих ученика у школу. Велики проблем имамо и у сарадњи са Интерресорном комисијом, па због неажурности каснимо са реализацијом ИОП-а (2).

У наредном периоду више ћемо се бавити организовањем радионица на часовима одељењског старешине, што је већ ушло у Годишњи програм рада за следећу годину. Радионице ће бити на тему антидискриминације, решавања конфликта, развијања ненасилне комуникације и посебних социјалних вештина. Настојаћемо да наставимо сарадњу са Мобилним тимом као сталном подршком ученицима којима је то неопходно. Планирају се и радионице за родитеље (Пројекат *Оснаживање породице*).

Садржај и анализа свих упитника налазе се у фолдеру *Упитници и анализа упитника*, који вам шаљемо у прилогу.

Потписи одговорног особља: <i>(може бити и само потпис директора)</i>	Директор: Зорица Здравковић Јовановић	Руководилац тима за самовредновање: Марија Тодоровић
---	---	--

**Додатак: неки од креираних инструмената
и приказ резултата добијених на основу њих**

УПИТНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

Кључна област: Настава и учење

Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО

- 1 – неважно
2 – мало важно
3 – важно
4 – врло важно

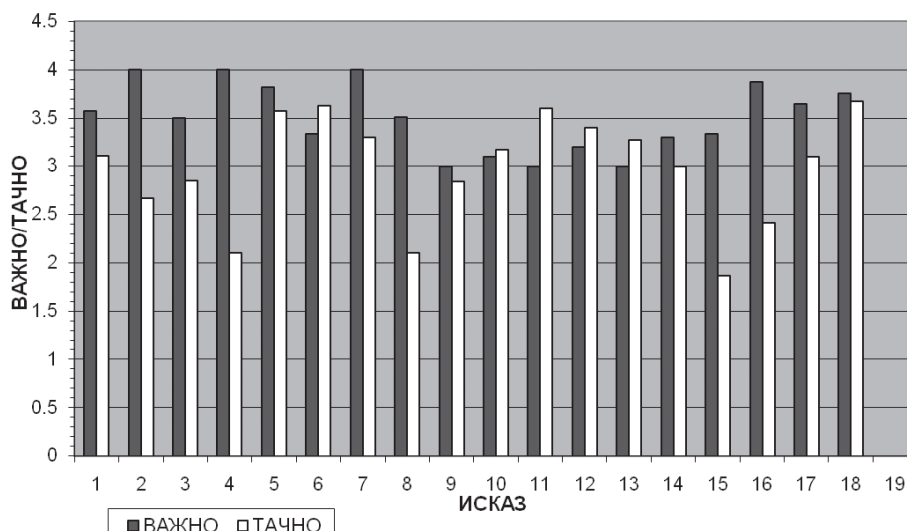
ТАЧНО/ПРИСУТНО

- 1 – нетачно/није присутно
2 – у мањој мери тачно/присутно
3 – у већој мери тачно/присутно
4 – тачно/присутно у потпуности

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Редовно евидентирам и пратим постигнућа и напредовање ученика.				
				2. Користим стандардизован начин за праћење ученика са сметњама у развоју.				
				3. Преиспитујем неуспех ученика како бих утврдио узроке.				
				4. Стручни сарадници у школи помажу ми у праћењу и вредновању напредовања ученика.				
				5. Прилагођавам захтеве могућностима ученика.				
				6. Припремам и користим различита наставна средства/методе/облике рада који су у функцији напредовања ученика.				
				7. Податке за педагошки профил ученика прикупљам из различитих извора: од родитеља, педагога, психолога, учитеља, васпитача, школског лекара, дефектолога... (питање за одељењске старешине).				
				8. Користим вршњачку подршку за ученике који спорије напредују.				
				9. Омогућавам ученицима да на часу раде сопственим темпом.				
				10. Подстичем ученике са тешкоћама у учењу и сметњама у развоју да активно учествују у раду на часу.				
				11. Похваљујем напредак у учењу.				
				12. Користим различите поступке вредновања и праћења рада ученика са тешкоћама у учењу и сметњама у развоју.				
				13. Благовремено ревидирам ИОП ученика.				
				14. Адекватно реагујем на међусобно неуважавање ученика.				
				15. Компетентан сам да спроводим инклузивно образовање.				
				16. Мојим плановима предвиђени су различити облици и методе учења које активирају и ученике са сметњама у развоју.				
				17. Правим краткорочне корекције планова на основу анализе постигнућа ученика који раде по ИОП-у.				
				18. На основу ИОП-а за ученике којима је потребна подршка у образовању планирам специфичне активности и припремам одговарајуће наставне материјале.				

Дијаграм представља резултат (средњу вредност) извршене анализе Упитника за наставнике.

НАСТАВА И УЧЕЊЕ - НАСТАВНИЦИ

УПИТНИК ЗА УЧЕНИКЕ

Кључна област: Настава и учење

Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО

- 1 – неважно
- 2 – мало важно
- 3 – важно
- 4 – врло важно

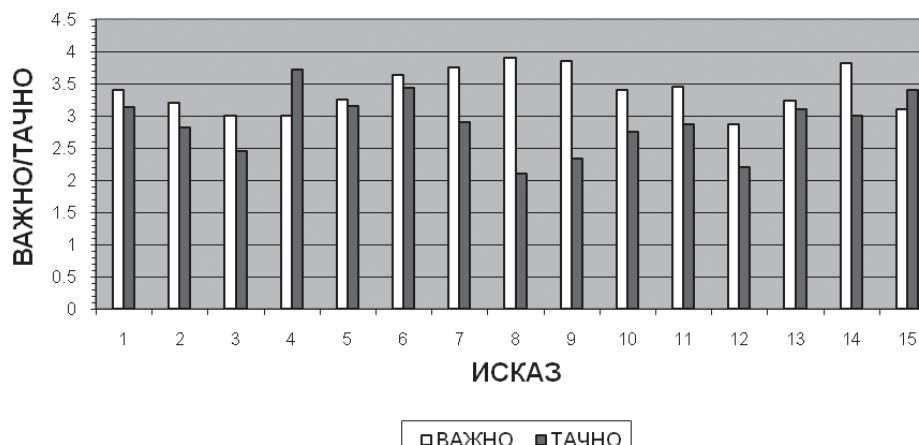
ТАЧНО/ПРИСУТНО

- 1 – нетачно/није присутно
- 2 – у мањој мери тачно/присутно
- 3 – у већој мери тачно/присутно
- 4 – тачно/присутно у потпуности

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Наставници прате и процењују моја постигнућа и напредовање.				
				2. Успешни и мање успешни ученици добијају различите задатке.				
				3. Наставници нас организују тако да успешни ученици помажу ученицима који спорије напредују.				
				4. Наставници помажу ученицима који имају проблема у учењу ван редовне наставе (допунска настава и сл.).				
				5. Наставници раде посебно са талентованим ученицима ван редовне наставе (додатна настава, секције, истраживачки рад...).				
				6. На часу могу да радим онолико брзо колико могу и желим.				
				7. На часовима ми је занимљиво.				
				8. Групни рад постоји у настави.				
				9. Наставници посвећују пажњу сваком ученику коме је потребна помоћ.				
				10. Наставници нас подстичу да за учење, осим уџбеника и свеске, користимо и часописе, енциклопедије, интернет...				
				11. Наставници похваљују напредовање у учењу.				
				12. Када имам проблема у учењу, могу да се обратим наставнику, педагогу или психологу у школи.				
				13. У школи нас подстичу на међусобну толеранцију.				
				14. У школи нас подстичу на поштовање различитости.				
				15. Уважавам туђе мишљење и право на различитост.				

Дијаграм представља резултат (средњу вредност) извршене анализе Упитника за ученике.

НАСТАВА И УЧЕЊЕ - УЧЕНИЦИ

УПИТНИК ЗА РОДИТЕЉЕ

Кључна област: Настава и учење

Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО

- 1 – неважно
- 2 – мало важно
- 3 – важно
- 4 – врло важно

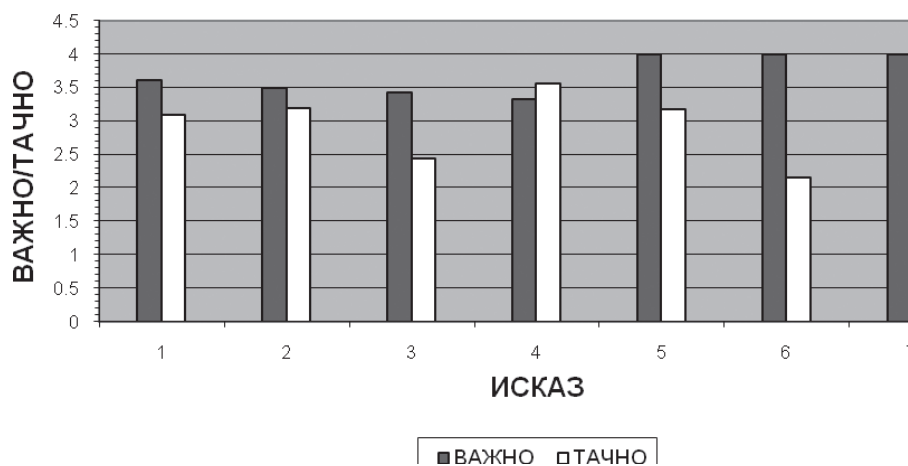
ТАЧНО/ПРИСУТНО

- 1 – нетачно/није присутно
- 2 – у мањој мери тачно/присутно
- 3 – у већој мери тачно/присутно
- 4 – тачно/присутно у потпуности

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Упознат сам да се у школи примењује инклузивно образовање.				
				2. Наставници прилагођавају наставни материјал у складу са способностима и могућностима ученика.				
				3. У школи се подстиче на толеранцију и поштовање различитости.				
				4. У школи се за ученике који имају потешкоћа у учењу организује допунска настава.				
				5. У школи се за талентоване ученике организује додатна настава, секције и друге активности.				
				6. Школа сарађује са родитељима и прихвата њихове иницијативе у циљу пружања подршке ученицима.				
				7. Понуда ваннаставних активности у школи задовољава различите потребе и интересовања ученика.				

Дијаграм представља резултат (средњу вредност) извршене анализе Упитника за родитеље.

НАСТАВА И УЧЕЊЕ - РОДИТЕЉИ

УПИТНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

Кључна област: Подршка ученицима

Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО

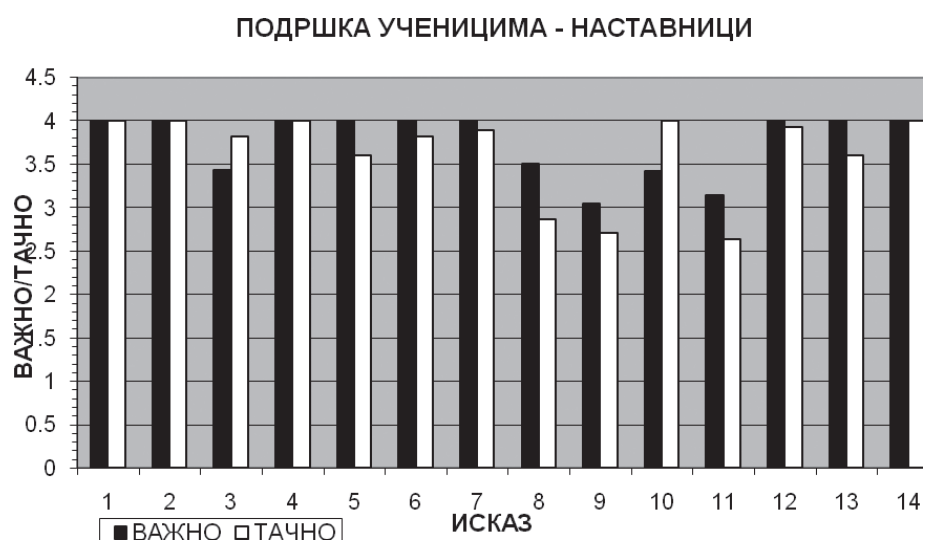
- 1 – неважно
- 2 – мало важно
- 3 – важно
- 4 – врло важно

ТАЧНО/ПРИСУТНО

- 1 – нетачно/није присутно
- 2 – у мањој мери тачно/присутно
- 3 – у већој мери тачно/присутно
- 4 – тачно/присутно у потпуности

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Сви у школи се подстичу на толеранцију, узајамно уважавање, поштовање, сарадњу и бригу о другима.				
				2. Ученике подстичем на бригу о људима.				
				3. Ученике упозоравам на значај оснивања и укључивања у рад ученичких организација.				
				4. Ученике подстичем на значај укључивања у хуманитарне акције.				
				5. Ако приметим/сазнам да неки ученик има емоционални, телесни, здравствени или социјални проблем или потребу, знам коме да се обратим.				
				6. Увек сам спреман да саслушам ученика.				
				7. Увек сам спреман да дискретно реагујем на поверене проблеме од стране ученика, односно да га упутим на „праву“ особу или службу.				
				8. Добро сам едукован и информисан о емоционалним, телесним, здравственим и социјалним потребама школске деце.				
				9. Осећам се компетентном и спремном да реагујем на једноставне емоционалне, телесне, здравствене или социјалне проблеме ученика.				
				10. Сваке године сам задужен бар за једну ваннаставну активност.				
				11. Остварујем сарадњу са здравственим институцијама уз посредовање медијатора.				
				12. Ученицима школа, уз ангажовање различитих институција локалне заједнице, обезбеђује потребну социјалну подршку.				
				13. Ученицима са сметњама у развоју обезбеђују се адекватна наставна средства и потребан прибор.				
				14. Школа континуирано организује различите ваннаставне активности за децу из осетљивих група.				

Дијаграм представља резултат (средњу вредност) извршене анализе Упитника за наставнике.

3.5. Пример школског извештаја о процесу самоевалуације инклузивности школе – ОШ „Ђирило и Методије“, Београд

ИЗВЕШТАЈ О ПРОЦЕСУ САМОЕВАЛУАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОСТИ ШКОЛЕ

Славица Борисављевић, проф. разредне наставе

Радмила Кастратовић, педагог

Гордана Трајковић, проф. српског језика и књижевности

Милена Милановић, проф. математике

Жаклина Ивановић, проф. разредне наставе

1. Школска самоевалуација

1.1. Резиме резултата самоевалуације

У Основној школи „Ђирило и Методије“ крајем школске 2012/13. године извршена је самоевалуација о заступљености инклузивног образовања. Самоевалуацију је урадио Тим за инклузију. Прикупљени су додатни подаци из различитих извора и различитим методама.

Област: Школски програм и годишњи план рада

Из обрађених података, добијених преко упитника и увидом у годишње и месечне планове наставника, уочен је несклад између мишљења наставника да је важно планирати диференцирану наставу, адекватна наставна средства, различите методе и облике рада, иновације у настави и прилагођавати месечне планове специфичностима одељења, и постојања таквог планирања у реализацији наставе. Већина наставника, преко 85%, мисли да је веома важно планирати такву врсту наставе, а само код мањег броја наставника постоји такво планирање и реализација.

У месечним плановима наставника доминирају фронтални облик рада и вербалне методе. Коришћење наставних средстава недовољно је и једнолично.

Област: Настава и учење

Код наставника наше школе постоји висока свест о значају инклузивног образовања. Сензибилитет наставника је на високом нивоу када се угрожава интегритет детета од стране вршњака јер увек реагују на међусобна неуважавања ученика. Међутим, сарадња између наставника и стручних сарадника у школи није изражена у оној мери колико је пожељна. Из тога произлази да наставници немају све потребне информације о педагошком профилу ученика коме је потребна подршка, а ни довољну помоћ у праћењу и вредновању његовог напредовања. Иако у тврдњама да у већој мери или у потпуности постоји спровођење поступака везаних за ученике обухваћене ИОП-ом, већина наставника (62,5%) сматра да није довољно компетентна да спроводи инклузивно образовање.

Да се у нашој школи примењује инклузивно образовање, упознато је преко 90% родитеља и они сматрају да је то веома важно. Сви испитани родитељи мисле да је важно да се наставни материјал прилагођава способностима и могућностима ученика, да се ученици уче и подстичу на толеранцију, да се у школи организује допунска и додатна настава, да школа прихвата сарадњу и иницијативу родитеља, и да наставници наше школе чине то и у пракси. Понуда ваннаставних активности у школи задовољава различите потребе и интересовања

ученика, сви родитељи сматрају да је ова активност врло важна, а нешто мање (77% родитеља) сматра да постоји и у нашој школи.

Родитељи ученика који раде по ИОП-у интервјуисани су и дали су одговоре који су нама значајни за унапређивање инклузивне праксе. Они сматрају да је сарадња са школом успешна, нарочито са педагогом и психологом и у млађим разредима. Недостаци су у томе што се настава прилагођава само на допунским часовима и што паравремене информације о напредовању њиховог детета добијају само на сопствену иницијативу.

Ученици наше школе мисле да је веома важно, а да је у великој мери заступљено, редовно праћење и процена постигнућа ученика, затим помоћ ученицима који имају проблема у учењу, као и посебан рад са талентованом децом ван редовне наставе. Такође, ученици сматрају да наставници у великој мери посвећују пажњу сваком ученику коме је помоћ потребна, похваљују напредовање у учењу, да могу да се обрате наставнику, педагогу или психологу када имају проблеме у учењу и да су у школи подстакнути на међусобну толеранцију и поштовање различитости па, у складу с тим, и уважавају туђе мишљење и различитост. Око 50% ученика сматра да је мање изражено то да успешни и мање успешни ученици добијају различите задатке, да наставници организују ученике тако да успешни помажу онима који спорије напредују, да ученици на часу могу да раде онолико брзо колико могу и желе, као и да је ученицима на часу градиво изложено на занимљив начин. Оно на шта треба посебно обратити пажњу и на чему треба више радити јесте групни рад у настави и подстицање ученика да, осим уџбеника и свеске, користе и друге изворе информација јер је већина ученика мишљења да је тај вид активности мање заступљен.

Област: Ресурси

Професионалном развоју запослених посвећује се пажња. Школа је укључена у више пројеката. У циљу повећања компетенција наставника и пружања подршке за укључивање ученика са сметњама у развоју у редован процес образовања, организовани су семинари. Наставници и стручни сарадници сарађују у оквиру стручних органа у циљу унапређивања наставе и учења. На нивоу школе, организују се огледни часови, међусобне посете и размене искустава након посећених семинара.

Рад школе одвија се у веома повољним просторним и здравствено-хигијенским условима који омогућавају квалитетну реализацију наставног процеса. Просторни услови различитих служби унутар школе такође пружају оптималне услове за рад. Школа располаже ограђеним и осветљеним двориштем и спортским теренима унутар њега.

По процени школе, опремљеност наставним средствима у односу на норматив износи око 80%. Расположена наставна средства се користе према договореном плану. Међутим, иако школа располаже одређеним фондом различитих наставних средстава, број појединих аудио-визуелних и других средстава која доприносе унапређењу квалитета наставе не одговара стварним потребама школе. Коришћење расположивих средстава неравномерно је заступљено у одељењима, што указује на одређене слабости на плану информатичке писмености појединих наставника и недостатак иницијативе за унапређење наставе.

Школа користи материјално-техничке ресурсе и ван непосредног окружења и развија богату и садржајну сарадњу са друштвеном средином. Отворена је за сарадњу са свим институцијама које доприносе остваривању циљева и образовања и васпитања.

1.2. Самоевалуација – како смо је спровели?

У периоду од средине априла до јуна школске 2012/13. године приступили смо прикупљању информација како и колико се спроводи инклузивно образовање у нашој школи. Задатак је био да обрадимо три области: школски програм и годишњи план рада, наставу и учење и ресурсе. Тим је прикупио податке различитим методама и из различитих извора. Користили смо упитнике (скеале процене), интервјуе, увид у педагошку документацију, протоколе за посматрање. Колико је инклузивна наша школа питали смо наставнике, ученике и њихове родитеље. Тим је квантитативно и квалитативно обрадио све добијене податке.

1.3. Прикупљање додатних информација: кога смо, како и о чему питали?

Интервју смо користили за прикупљање информација од родитеља ученика којима је потребна додатна подршка. Због нижег нивоа образовања, а у неким случајевима и недостатка писмености, ова метода се показала као најадекватнија. Користили смо креиране анкете и упитнике, скале процене, као и увид у годишње планове рада и припреме наставника.

Област 1. Школски програм и годишњи план рада

За прикупљање информација – доказа користили смо методе:

1. увид у годишње и месечне планове рада наставника,
2. скалу процене (упитник за наставнике).

Увид у годишње и месечне планове рада наставника

Глобални планови наставних предмета урађени су квалитетно и на основу наставног плана и програма. Садрже следеће елементе: циљеве и задатке наставног предмета, наставне теме, фонд часова за реализацију наставних тема. У оквиру тема дефинисани су наставни садржаји и начин остваривања програма. У већини прегледаних глобалних планова нису наведени уџбеници и шира литература за ученике и наставнике и иновативне активности у односу на досадашњу праксу. У годишњим плановима наставних предмета није предвиђена провера остварености прописаних образовних стандарда.

Већина оперативних планова наставника садржи следеће елементе: наставне садржаје у оквиру тема, тип часа, облике и методе рада, наставна средства, иновације, корелацију са другим предметима, евалуацију и образовне стандарде. У оперативном планирању код већине наставника постоје недостаци и слабости у делу који прецизније дефинише избор и примену метода, различитих облика рада у односу на конкретну наставну јединицу. Постоји квантитативни осврт на остваривање плана, али најчешће недостаје квалитативни осврт на оствареност плана, иновације и корелацију са другим предметима. Доминирају фронтални облик рада и вербалне методе. Коришћење наставних средстава недовољно је и једнолично.

Скала процене – упитник за наставнике

Методом скале процене питали смо наставнике о годишњем и месечном планирању. Испитали смо 34 наставника наше школе. Желели смо да испитамо у којој мери је заступљено планирање диференциране наставе; да ли наставници, поред обавезних садржаја, планирају и алтернативне садржаје; да ли прилагођавају месечне планове специфичностима одељења; да ли планирају наставна средства, методе, облике рада који су у функцији напредовања ученика. На ова питања наставници су се изјашњавали и о степену важности.

За тврдњу да, поред обавезних, планирају и алтернативне текстове, 85,30% наставника мисли да је то важно и врло важно, мало важно – 41,18%, а неважно – 2,94% (један наставник); код 67,65% наставника то у планирању постоји у већој мери или у потпуности, у мањој мери – 26,47, а не постоји – 2,94%.

Да је важно и врло важно планирати диференцирани рад у одељењу, определило се 91,18% наставника, а да је мало важно – 8,82%. Планирање диференциране наставе постоји у већој мери или у потпуности код 82,35% наставника, а у мањој мери – 17,65%.

Да је важно и врло важно прилагођавати месечне планове специфичностима одељења, мисли 85,29% наставника, а да је мало важно – 11,76% и неважно – 2,94% наставника; у потпуности или у већој мери постоји код 76,48% наставника, у мањој мери – 5,88% и не постоји код 17,65% наставника.

Планирање наставних средстава, метода и облика рада који су у функцији напредовања ученика заступљено је у потпуности или у већој мери код 97,06% наставника, а само један наставник (2,94%) не примењује то у планирању и мисли да је неважно; да је важно мисли 23,53% наставника и врло важно – 73,53%.

Из обрађених података видимо да преко четири петине наставника (85–97%) сматра да је важно планирати диференцирану наставу; да би требало планирати адекватна наставна средства, различите методе и облике рада, иновације у настави, затим прилагођавати месечне планове специфичностима одељења, а све у функцији напредовања ученика. Када је реч о постојању таквог планирања, ту је проценат много мањи, што је и закључак увида у годишње и месечне планове наставника.

Област 2 (кључна област): Настава и учење

За прикупљање информација – доказа користили смо Упитник за наставнике, родитеље и ученике.

Упитник за наставнике

Постоји висока свест о значају инклузивног образовања јер је 87,5% испитаника на постављена питања одговорило да је важно или врло важно да се наведени поступци везани за све ученике, а пре свега за децу обухваћену ИОП-ом, спроведу у настави. Сензибилитет наставника је на високом нивоу када се угрожава интегритет детета од стране вршњака јер увек реагују на међусобна неуважавања ученика. Међутим, сарадња између наставника и стручних сарадника у школи није заступљена у оној мери колико је пожељна. Из тога произлази да наставници немају све потребне информације о педагошком профилу ученика коме је потребна подршка, а ни довољну помоћ у праћењу и вредновању његових напредовања. Иако у тврдњама да у већој мери или у потпуности постоји спровођење поступака везаних за ученике обухваћене ИОП-ом, већина наставника (62,5%) сматра да није довољно компетентна да спроводи инклузивно образовање.

Код 25% наставника у мањој мери је изражено прилагођавање наставних материјала индивидуалним карактеристикама ученика, као и примењивање специфичних задатака/активности/материјала на основу ИОП-а за ученике којима је потребна подршка у образовању.

Упитник за родитеље

1. На тврдњу: Упознат сам да се у школи примењује инклузивно васпитање, 9% родитеља сматра да је то неважно или мало важно, а 91% сматра да је важно или врло важно, док, 9% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 91% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
2. На тврдњу: Наставници прилагођавају наставни материјал у складу са способностима и могућностима ученика, 0% родитеља сматра да је то неважно или мало важно, а 100% сматра да је важно или врло важно, док 9% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 91% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
3. На тврдњу: У школи се подстиче на толеранцију и поштовање различитости, 0% родитеља сматра да је то неважно или мало важно, а 100% сматра да је важно или врло важно, док 7% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 93% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
4. На тврдњу: У школи се за ученике који имају потешкоћа у учењу организује допунска настава, 100% родитеља сматра да је то важно или врло важно, док 7% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 93% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
5. На тврдњу: У школи се за талентоване ученике организују додатна настава, секције и друге активности, 100% родитеља сматра да је то важно или врло важно, док 16% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 84% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
6. На тврдњу: Школа сарађује са родитељима и прихвата њихове иницијативе, 100% родитеља сматра да је то важно или врло важно, док 16% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 84% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
7. На тврдњу: Понуде ваннаставних активности у школи задовољавају различите потребе и интересовања ученика, 100% родитеља сматра да је то важно или врло важно, док 23% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 77% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.

Анализом ових података на основу мишљења родитеља можемо рећи да сваку од понуђених тврдњи родитељи углавном сматрају важном или врло важном. Можемо такође рећи да све тврдње постоје у великој мери или у потпуности. Једино на шта би требало обратити пажњу, то је понуда ваннаставних активности јер је ту најмањи проценат (77%) одговорио потврдно.

Упитник за ученике

1. На тврдњу: Наставници прате и процењују моја постигнућа и напредовање, 6% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 94% сматра да је важно или врло важно, док 15% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 85% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
2. На тврдњу: Успешни и неуспешни ученици добијају различите задатке, 24% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 76% сматра да је важно или врло важно, док 41% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 59% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
3. На тврдњу: Наставници нас организују тако да успешни ученици помажу ученицима који спорије напредују, 24% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 76% сматра да је важно или врло важно, док 47% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 53% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
4. На тврдњу: Наставници помажу ученицима који имају проблема у учењу ван редовне наставе (допунска настава и сл.), 6% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 94% сматра да је важно или врло важно, док 9% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 91% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
5. На тврдњу: Наставници раде посебно са талентованим ученицима ван редовне наставе (додатна настава, секције, истраживачки рад...), 30% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 70% сматра да је важно или врло важно, док 24% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 76% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
6. На тврдњу: На часу могу да радим онолико брзо колико могу и желим, 27% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 73% сматра да је важно или врло важно, док 42% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 58% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
7. На тврдњу: На часовима ми је занимљиво, 18% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 82% сматра да је важно или врло важно, док 50% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 50% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
8. На тврдњу: Групни рад постоји у настави, 35% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 65% сматра да је важно или врло важно, док 59% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 41% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
9. На тврдњу: Наставници посвећују пажњу сваком ученику коме је потребна помоћ, 3% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 97% сматра да је важно или врло важно, док 24% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 76% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
10. Наставници нас подстичу да за учење, осим уџбеника и свеске, користимо и часописе, енциклопедије, интернет... 59% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 41% сматра да је важно или врло важно, док чак 77% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 23% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
11. На тврдњу: Наставници похваљују напредовање у учењу, 21% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 79% сматра да је важно или врло важно, а док 21% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, и 79% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.

12. На тврдњу: Када имам проблем у учењу, могу да се обратим наставнику, педагогу или психологу у школи, 9% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 91% сматра да је важно или врло важно, док 27% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 73% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
13. На тврдњу: У школи нас подстичу на међусобну толеранцију, 18% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 82% сматра да је важно или врло важно, док 18% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 82% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
14. На тврдњу: У школи нас подстичу на поштовање различитости, 27% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 73% сматра да је важно или врло важно, док 29% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 71% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.
15. На тврдњу: Уважавам туђе мишљење и право на различитост, 15% ученика сматра да је то неважно или мало важно, а 85% сматра да је важно или врло важно, док 21% сматра да је нетачно и да постоји у мањој мери, а 79% сматра да постоји у већој мери или у потпуности.

Анализом података на основу мишљења ученика можемо рећи да сваку од понуђених тврдњи ученици у великој мери сматрају важном или врло важном, али неке од њих не постоје у настави. Ученици сматрају да су у великој мери заступљени редовно праћење и процена постигнућа ученика, помоћ ученицима који имају проблема у учењу, као и посебан рад са талентованом децом ван редовне наставе. Такође, наставници у великој мери посвећују пажњу сваком ученику коме је помоћ потребна, похваљују напредовање у учењу, а ученици могу да се обрате наставнику, педагогу или психологу када имају проблеме у учењу као и да су у школи подстакнути на међусобну толеранцију и поштовање различитости па, у складу с тим, и уважавају туђе мишљење и различитост.

Оно што је мало мање заступљено (око 50%) огледа се у томе да успешни и мање успешни ученици добијају различите задатке, да наставници организују ученике тако да успешни помажу онима који спорије напредују, да ученици на часу могу да раде онолико брзо колико могу и желе, као и да је ученицима на часу градиво изложено на занимљив начин.

Оно на шта треба посебно обратити пажњу и на чему треба више радити јесте групни рад у настави и подстицање ученика да, осим уџбеника и свеске, користе и друге изворе информација јер је у овим тврдњама већина ученика одговорила да то не постоји или је изражено у мањој мери.

Област 3. Ресурси

За прикупљање информација – доказа користили смо методе:

1. Анализа евиденције и документације:

- Годишњи план рада за школску 2012/13. годину,
- Извештај о раду школе за школску 2011/12. годину,
- извештаји о самовредновању за период 2005–2013. године,
- записници стручних већа,
- Извештај о спољашњем вредновању, 20–22. фебруар 2013. године.

У школи су обезбеђени потребни људски ресурси. У структури наставног особља доминира високо образовање.

Професионалном развоју запослених посвећује се пажња. Школа је укључена у више пројеката: *Школа без насиља; Оснаживање породица; Оснаживање школа за инклузивно образовање; Укључи се, сви смо једнаки.* У циљу повећања компетенција наставника и пружања подршке за укључивање ученика са сметњама у развоју у редован процес образовања, организовани су и посећени семинари: *Стратегије и поступци прилагођавања наставе;*

Инклузивно образовање, планирање и израда ИОП-а; Креирањем индивидуалних образовних планова до инклузивне праксе.

Наставници и стручни сарадници сарађују у оквиру стручних органа у циљу унапређивања наставе и учења. На нивоу школе, организују се огледни часови, међусобне посете и размене искустава након посећених семинара. Тим за инклузију, у оквиру пројекта, посетио је две модел-школе. Већина запослених примењује новостечена знања из области у којима су се усавршавали. У пружање подршке која се односи на планирање и реализацију наставе и процес инклузивног образовања, вођење педагошке документације и евиденције континуирано су укључени стручни сарадници и директор.

Рад школе одвија се у веома повољним просторним и здравствено-хигијенским условима који омогућавају квалитетну реализацију наставног процеса, а чине га: учионице за разредну наставу, 18 кабинета, фоно-лабораторија, мултимедијална учионица за реализацију савремених видова наставе, радионице за техничко образовање, две фискултурне сале, свлачионице, свечана сала, библиотека и медијатека. Просторни услови различитих служби унутар школе такође пружају оптималне услове за рад. Школа располаже ограђеним и осветљеним двориштем и спортским теренима унутар њега.

По процени школе, опремљеност наставним средствима у односу на норматив износи око 80%. Распољива наставна средства се користе према договореном плану. Међутим, иако школа располаже одређеним фондом различитих наставних средстава, број појединих аудио-визуелних и других средстава која доприносе унапређењу квалитета наставе не одговара стварним потребама школе. Коришћење расположивих средстава неравномерно је заступљено у одељењима, што указује на одређене слабости на плану информатичке писмености појединих наставника и недостатак иницијативе за унапређење наставе.

Школа користи материјално-техничке ресурсе и ван непосредног окружења и развија богату и садржајну сарадњу са друштвеном средином. Отворена је за сарадњу са свим институцијама које доприносе остваривању циљева и образовања и васпитања.

Како је наша школа у пројекту *Укључи се, сви смо једнаки*, били смо у обавези да посетимо и посматрамо одређен број часова које су реализовали ученици који имају потешкоћа у праћењу наставе заједно са успешнијим ученицима и наставником. За добру припрему часа веома је важно да наставник добро познаје потенцијале ученика, социјални статус, његову позицију у групи вршњака... На часовима на којима је садржина била прилагођена индивидуалним могућностима одређеног детета, тај час је био успешнији. Задовољство након успешно обављеног задатка врло је важно за даљу мотивацију и видљиво је на часу.

Како је ученик са потешкоћама прихваћен у вршњачкој групи, лако се уочава путем интеракције са целим одељењем. Ученици су током позитивне вербалне и невербалне комуникације показали да пружају подршку таквим ученицима, а већина часова протекла је у позитивној атмосфери.

2. Употреба резултата самоевалуације: унапређење школе за инклузију

2.1. Који су наши циљеви на основу резултата самоевалуације?

Наши циљеви на основу резултата самоевалуације су:

- побољшати информатичку писменост појединих наставника да би употреба расположивих средстава била равномерније заступљена у одељењима;
- повећати број аудио-визуелних и других средстава која одговарају стварним потребама школе;
- смањити слабости и недостатке у оперативним плановима наставника у делу који прецизније дефинише избор и примену метода и различитих облика рада у односу на конкретну наставну јединицу;
- практиковати квалитативни осврт на остварени план, иновације и корелације са другим предметима;

- смањити доминацију фронталног облика рада и вербалне методе;
- да успешни и мање успешни ученици добијају различите задатке;
- да наставници у већој мери организују ученике тако да успешнији помажу онима који спорије напредују;
- да ученици на часу могу да раде онолико брзо колико могу и желе;
- да настава буде занимљивија;
- да ученици, осим уџбеника и свеске, користе и друге изворе информација;
- повећати понуду ваннаставних активности.

2.2. Како ћемо да их остваримо?

Потребно је побољшати информатичку писменост појединих наставника путем семинара или часова информатике у школи како би коришћење расположивих средстава било равномерније заступљено у одељењима. Неопходно је набавити аудио-визуелна наставна средства која одговарају потребама школе. Ученици би тако користили и друге изворе информација, а самим тим би и настава била занимљивија.

Оперативно планирање наставника треба да буде квалитетније у делу који се односи на избор и примену метода и облика рада. Потребно је обављати чешћи увид у документацију. Сваког месеца, на одељењским већима, треба се осврнути на оствареност плана из претходног месеца, као и на анализу коришћених иновација и корелација са другим предметима. То се може урадити и на састанцима тимова за ИОП.

Размена искустава један је од начина за већу примену иновација. Требало би практиковати више огледних часова, међусобне посете часова наставника, тимски рад при тематском планирању, размену материјала за диференцирану наставу, направити заједничку базу података...

Преко Ђачког парламента и Вршњачког тима требало би осмислити и организовати бољу понуду ваннаставних активности.

Проблем

- инклузија захтева доста припремања и рада;
- наставници се не осећају довољно компетентно у спровођењу инклузивног образовања;
- наставници немају довољно информација о педагошком профилу ученика којима је потребна подршка;
- наставници немају ни довољно помоћи у праћењу и вредновању напредовања ученика.

Кратак опис методе превазилажења проблема

- осмислити добар програм стручног усавршавања наставника;
- упутити одељењске старешине да више сарађују са учитељима ради прављења педагошких профила;
- на почетку школске године тражити од одељењских старешина педагошки профил за свако дете коме је потребна подршка;
- усталити тромесечну сарадњу (пред сваки класификациони период) предметних наставника, одељењског старешине и Тима за инклузију ради израде плана прилагођавања наставе или његовог ревидирања;
- усталити праксу да предметни наставници сачине извештај о напредовању ученика којима је потребна додатна подршка, за сваки класификациони период;
- укључити родитеље као сараднике и информисати их, такође, тромесечно о напредовању њихове деце, као и прецизирати њихово учешће у активностима.

2.3. У чему смо добри? (примери добре праксе)

У нашој школи је и претходних година било ученика којима је била потребна подршка, а од школске 2007/08. године уписани су ученици који су укључени у инклузивно образовање. Већина наставника је са посебним сензибилитетом прихватила ове ученике и стварала позитивну средину међу њиховим вршњацима и родитељима.

У претходној школској години, пројектом *Укључи се, сви смо једнаки*, предвиђени су огледни часови на којима наставу реализују ученици који раде по ИОП-у, у сарадњи са вршњацима и наставницима. Одржано је 20 часова у млађим и старијим разредима. Часовима су присуствовали педагог, психолог, директор и наставници. На часовима из физике, историје, биологије, енглеског и српског језика, музичке културе и других предмета коришћене су презентације на интерактивној табли, као и групни рад и мини пројекти. О оваквом раду позитивно су се изјаснили и ученици и њихови родитељи. Са оваквом праксом биће настављено и у наредном периоду.

3. Тешкоће у спровођењу самоевалуације: ваши утисци, предлози за побољшавање индикатора, рефлексије о процесу самоевалуације

3.1. Да ли су се наметнула нека нова питања којих није било у почетној листи питања након изведене самоевалуације?

У оквиру извођења самоевалуације нису се појавила нова питања помоћу којих бисмо дошли до квалитетнијих анализа.

3.2. Шта Вам је представљало проблем при спровођењу самоевалуације?

Највећи проблем у спровођењу евалуације представљао је кратак рок на крају школске године. Било је потребно осмислити различите методе испитивања, а затим приступити прикупљању података, за шта би било лакше да је било више времена. Међутим, ово показује да је самоевалуацију могуће спровести у релативно кратком периоду.

3.3. Како би се процес самоевалуације могао побољшати?

Самоевалуацију треба радити континуирано, у току целе школске године, како би се на време уочавали недостаци и радило на побољшању квалитета инклузивности.

3.4. Каква би самоевалуација, по Вашем мишљењу, унапредила инклузивност школе?

Најпре преко упитника у интервјуима, скалама процене и анкетама сви актери у школи (наставници, ученици, родитељи) себе преиспитују колика је њихова улога и колико су на правом путу у примени инклузије у школи. Упознавањем чланова Наставничког већа са резултатима (нарочито у пољима у којима се резултати из њиховог угла, са једне стране, и из угла ученика и родитеља, са друге стране, не слажу) подиже се свест о квалитету спровођења инклузије и пружају смернице како побољшати рад тамо где је то потребно.

ДОДАТАК: НЕКИ ОД КРЕИРАНИХ ИНСТРУМЕНАТА

Интервју

Интервју смо користили за прикупљање информација од родитеља ученика којима је потребна додатна подршка. Због нижег нивоа образовања, а у неким случајевима и недостатка писмености, ова метода се показала као најадекватнија.

Постављена питања родитељима:

1. Да ли се настава прилагођава потребама вашег детета?
2. Да ли наставник на часу подстиче ваше дете да активно учествује у раду и на који начин?
3. Да ли наставник прати и вреднује напредак вашег детета?
4. Да ли добијате правовремено повратну информацију о напредовању вашег детета?
5. Да ли сте ви као родитељ имали неке иницијативе, коме сте се обраћали и како је то школа прихватила?
6. Да ли имате успешну сарадњу са педагогом и психологом?
7. Да ли се ученици подстичу да прихватају различитости међу вршњацима?

Одговори родитеља:

1. На питање да ли се настава прилагођава потребама њихове деце родитељи одговарају НЕ, САМО НА ДОПУНСКОЈ НАСТАВИ, или УГЛАВНОМ, али кажу да их наставник мотивише, подстиче, охрабрује...
2. На питање да ли наставник на часу подстиче њихову децу да активно учествују у раду и на који начин, одговор је ДА и у млађим и у старијим разредима (нпр. наставник историје или биологије задаје посебне домаће задатке, па ученик чита на часу урађен задатак).
3. На питање да ли наставник прати и вреднује напредовање њиховог детета, у млађим разредима одговори су ДА и ВРЛО, а у старијим разредима УГЛАВНОМ и НЕ ЗНАМ.
4. На питање да ли родитељ добија правовремену информацију о напредовању свог детета одговори родитеља су УГЛАВНОМ и само на иницијативу родитеља, тј. само када родитељ дође у школу.
5. На пето питање неки родитељи одговарају да нису имали никакву иницијативу, а други да су имали и да је школа прихватила њихов предлог.
6. Родитељи кажу да остварују успешну сарадњу са педагогом и психологом.
7. На ово питање родитељи ученика у млађим разредима одговарају позитивно, а у старијим разредима да не знају.

Скала процене – упитник за наставнике

Методом скале процене питали смо наставнике о годишњем и месечном планирању. Испитали смо 34 наставника наше школе у последњој недељи априла 2013. године. Желели смо да испитамо у којој мери је заступљено планирање диференциране наставе; да ли наставници, поред обавезних садржаја, планирају и алтернативне садржаје; да ли прилагођавају месечне планове специфичностима одељења; да ли планирају наставна средства, методе, облике рада који су у функцији напредовања ученика. На ова питања наставници су се изјашњавали и о степену важности.

За тврдњу да, поред обавезних, планирају и алтернативне текстове, 85,30% наставника мисли да је то важно и врло важно, мало важно – 41,18%, а неважно – 2,94% (један наставник); код 67,65% наставника то у већој мери или у потпуности постоји у планирању, у мањој мери – 26,47%, а не постоји – 2,94%.

Да је важно и врло важно планирати диференцирани рад у одељењу определило се 91,18% наставника, а да је мало важно – 8,82%. Планирање диференциране наставе постоји у већој мери или у потпуности код 82,35% наставника, а у мањој мери – 17,65%.

Да је важно и врло важно прилагођавати месечне планове специфичностима одељења мисли 85,29% наставника, а да је мало важно – 11,76% и неважно – 2,94% наставника; у потпуности или у већој мери заступљено је код 76,48% наставника, у мањој мери – 5,88% и не постоји – 17,65% наставника.

Планирање наставних средстава, метода и облика рада који су у функцији напредовања ученика постоји у потпуности или у већој мери код 97,06% наставника, а само један наставник (2,94%) не примењује то у планирању и мисли да је неважно; да је важно мисли 23,53% наставника и врло важно – 73,53%.

Из обрађених података видимо да преко четири петине наставника (85–97%) сматра да је важно планирати диференцирану наставу; да би требало планирати адекватна наставна средства, различите методе и облике рада, иновације у настави, затим прилагођавати месечне планове специфичностима одељења, а све у функцији напредовања ученика. Када је реч о постојању таквог планирања, ту је проценат много мањи, што је и закључак увида у годишње и месечне планове наставника.

УПИТНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

Питања у овом упитнику односе се на Ваше годишње и месечно планирање и припремање. Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО

- 1 – неважно
- 2 – мало важно
- 3 – важно
- 4 – врло важно

ТАЧНО/ПРИСУТНО

- 1 – нетачно/није присутно
- 2 – у мањој мери тачно/присутно
- 3 – у већој мери тачно/присутно
- 4 – тачно/присутно у потпуности

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Поред обавезних садржаја, планирам и алтернативне садржаје.				
				2. Планирам диференцирани рад у одељењу.				
				3. Прилагођавам месечни план специфичностима одељења.				
				4. Планирам наставна средства, методе и облике рада који су у функцији напредовања ученика.				
				5. Планирам корелацију са другим предметима.				
				6. Оперативни план надограђујем у правцу интересовања ученика.				

УПИТНИК ЗА НАСТАВНИКЕ

Кључна област: Настава и учење

Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Пратим и евидентирам постигнућа и напредовање ученика.				
				2. Анализирам неуспех ученика како бих утврдио узроке.				
				3. Стручни сарадници у школи помажу ми у праћењу и вредновању напредовања ученика.				
				4. Прилагођавам захтеве могућностима ученика.				
				5. Припремам и користим различита наставна средства/методе/ облике рада који су у функцији напредовања ученика.				
				6. Прилагођавам наставни материјал индивидуалним карактеристикама ученика.				
				7. Податке за педагошки профил ученика прикупљам из различитих извора: од родитеља, педагога, психолога, учитеља, васпитача, школског лекара, дефектолога... (питање за одељењске старешине).				
				8. Имам потребне информације о педагошком профилу за сваког ученика коме је потребна подршка.				
				9. Примењујем специфичне задатке/активности/материјале на основу ИОП-а за ученике којима је потребна подршка у образовању.				
				10. Посвећујем време ученицима у складу са њиховим образовним и васпитним потребама.				
				11. Похваљујем напредак у учењу.				
				12. Благовремено ревидирам ИОП ученика.				
				13. Примењујем активне облике учења у циљу развијања ученичких компетенција за учење путем открића, решавања проблема, као и амбијентално учење, кооперативно учење...				
				14. Адекватно реагујем на међусобно неуважавање ученика.				
				15. Користим различите поступке за мотивисање ученика.				
				16. Компетентан сам да спроводим инклузивно образовање.				

УПИТНИК ЗА УЧЕНИКЕ

Кључна област: Настава и учење

Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО

- 1 – неважно
2 – мало важно
3 – важно
4 – врло важно

ТАЧНО/ПРИСУТНО

- 1 – нетачно/није присутно
2 – у мањој мери тачно/присутно
3 – у већој мери тачно/присутно
4 – тачно/присутно у потпуности

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Наставници прате и процењују моја постигнућа и напредовање.				
				2. Успешни и мање успешни ученици добијају различите задатке.				
				3. Наставници нас организују тако да успешни ученици помажу ученицима који спорије напредују.				
				4. Наставници помажу ученицима који имају проблема у учењу ван редовне наставе (допунска настава и сл.).				
				5. Наставници раде посебно са талентованим ученицима ван редовне наставе (додатна настава, секције, истраживачки рад...).				
				6. На часу могу да радим онолико брзо колико могу и желим.				
				7. На часовима ми је занимљиво.				
				8. Групни рад постоји у настави.				
				9. Наставници посвећују пажњу сваком ученику коме је потребна помоћ.				
				10. Наставници нас подстичу да за учење, осим уџбеника и свеске, користимо и часописе, енциклопедије, интернет...				
				11. Наставници похваљују напредовање у учењу.				
				12. Када имам проблема у учењу, могу да се обратим наставнику, педагогу или психологу у школи.				
				13. У школи нас подстичу на међусобну толеранцију.				
				14. У школи нас подстичу на поштовање различитости.				
				15. Уважавам туђе мишљење и право на различитост.				

УПИТНИК ЗА РОДИТЕЉЕ

Кључна област: Настава и учење.

Молимо Вас да одговорите на следећа питања процењујући тачност тврдње, односно степен присутности, као и важност датог исказа, по следећој скали:

ВАЖНО				ТВРДЊА/ИСКАЗ	ТАЧНО			
1	2	3	4		1	2	3	4
				1. Упознат сам да се у школи примењује инклузивно образовање.				
				2. Наставници прилагођавају наставни материјал у складу са способностима и могућностима ученика.				
				3. У школи се подстиче на толеранцију и поштовање различитости.				
				4. У школи се за ученике који имају потешкоћа у учењу организује допунска настава.				
				5. У школи се за талентоване ученике организује додатна настава, секције и друге активности.				
				6. Школа сарађује са родитељима и прихвата њихове иницијативе у циљу пружања подршке ученицима.				
				7. Понуда ваннаставних активности у школи задовољава различите потребе и интересовања ученика.				

ПРОТОКОЛ ЗА ПОСМАТРАЊЕ ЧАСА

Протокол за посматрање часа				
Наставни предмет:		Разред и одељење:		
Име и презиме наставника:				Датум:
Наставна јединица:				
Стандард	Индикатор	Није присутно	Делимично присутно	Присутно у потпуности
Наставник примењује одговарајућа дидактичко-методичка решења на часу	Наставник јасно истиче циљеве часа			
	Наставник користи различите – посебне методе у раду са ученицима			
	Наставник поступно поставља све сложенија питања/захтеве			
	Наставник истиче кључне појмове које ученици треба да науче			
Наставник учи ученике различитим техникама учења на часу	Наставник учи ученике како да ново градиво повезују са претходно наученим			
	Наставник учи ученике како да повежу наставне садржаје са примерима из свакодневног живота и личним искуством			
Наставник прилагођава рад на часу образовно-васпитним потребама ученика	Наставник прилагођава захтеве могућностима ученика			
	Наставник прилагођава темпо рада различитим потребама ученика			
	Наставник прилагођава наставне материјале индивидуалним карактеристикама ученика			
	Наставник примењује специфичне задатке /активности/материјале за ученике којима је потребна додатна подршка			
Ученици стичу знања на часу	Ученици самоиницијативно постављају питања, дају предлоге и дискутују			
	Ученици умеју да образложе како су дошли до решења			
Наставник ефикасно управља процесом учења на часу	Наставник ефикасно структурира и повезује делове часа			
	Наставник рационално користи време часа			
	Наставник на конструктиван начин успоставља и одржава дисциплину у складу са договореним правилима			
	Наставник ефикасно користи постојећа наставна средства			
	Наставник усмерава интеракцију међу ученицима тако да бољи ученици помажу слабијим ученицима			
Наставник користи поступке вредновања који су у функцији даљег учења	Наставник прилагођава захтеве могућностима ученика			
	Наставник похваљује напредак ученика			
	Наставник даје потпуну и разумљиву повратну информацију ученицима о њиховом раду			
	Наставник подстиче ученике на самопроцену постигнутих резултата			

Наставник ствара подстицајну атмосферу за рад на часу	Наставник показује поштовање према ученицима			
	Наставник испољава емпатију према ученицима			
	Наставник адекватно реагује на међусобно неуважавање ученика			
	Наставник користи различите поступке за мотивисање ученика			
	Наставник даје ученицима могућност да постављају питања, дискутују и коментаришу у вези са предметом учења на часу			

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

376.1-056.26/.36(035)

005.51:37.014(035)

КОЛИКО је инклузивна наша школа? : приручник за самоевалуацију и спољашњу евалуацију инклузивности школе / аутори Петер Радо ... [и. др.] ; уредник Витомир Јовановић. – Београд : Центар за образовне политике, 2013 (Београд : Досије студио). – 74 стр. : илустр. ; 30 см

“Приручник ‘Колико је инклузивна наша школа?’ представља резултат рада и једну публикацију у оквиру пројекта ‘Мониторинг инклузивног образовања’ ...” --> Увод. – Тираж 500.

ISBN 978-86-87753-16-7

1. Радо, Петер [аутор]

а) Инклузивно образовање – Приручници б) Школе –
Вредновање рада – Приручници

COBISS.SR-ID 201018124

